

Mevrouw Elisabeth Jacoba van Vollenhoven geb. De Wildt.
Geboren 7 Maart 1824 te Amsterdam,
Overleden 22 Maart 1906 te Menton.

PIONIER SALATIGA ZENDING.

**ZIJ BEGON IN 1851 MET EEN ZONDAGSSCHOOL IN AMBARAWA. ZIJ
SCHREEF: "GODS KRACHT IN ZWAKHEID VOLBRACHT, UTRECHT 1905".**

Overzicht van het ontstaan en de ontwikkeling der Salatiga-Zending.

.....

Psalm 146 vers 8a.

Aangespoord door verschillende belangstellende vragers naar den oorsprong en voortgang onzer *Salatiga-Zending*, komt het mij, ook voor hen, die niet vragen, maar wèl belangstellen, nuttig voor, een zoo kort mogelijk overzicht te geven van hetgeen ik daaromtrent heb kunnen vinden in particuliere correspondentie van af 1852 met Mevrouw Pierson-Oyens, met den Heer J. F. C. Gericke, de zendelingen Jellesma, de Boer en Vermeer, met Ds. King en anderen; in aantekeningen van Mevr. Van Vollenhoven, in haar boekje „Gods Kracht in Zwakheid volbracht” en bovendien in „Warnecks' Allgem. Missions-Zeitschrift”, „Neukirchener Missions- und Heidenbote”, „de Macedoniër”, „het Ermelo's Zendingsblad” en in „De Zendingseeuw” van br. S. Coolsma, waarvan ik, met toestemming, een dankbaar gebruik maak.

B. v. G.

In 1843 werd een Hollandsche jongedame, na een kort verblijf in Indië, op 19-jarigen leeftijd de echtgenote van een Indisch officier, met wien zij echter in 1847 naar Holland terugkeerde, blijkbaar van plan zijnde, niet weër naar Java terug te gaan. Doch Gods gedachten met haar waren andere, dan hare gedachten, want in 1849 werd de Heer D. D. le Jolle, haar echtgenoot, ter begeleiding van 140 man troepen naar Java teruggezonden. Hare moeder woonde toen te Kediri.

Niet lang na hare aankomst werd hare woonplaats Ambarawa, een vesting met garnizoen, waar de Heer le Jolle Kapitein-Directeur van het groote militaire hospitaal werd.

Te Ambarawa kwam slechts drie of vier malen per

jaar gedurende eenige dagen een predikant; een kerk of school vond men hier niet.

De indrukken in hare jeugd en haar aangeboren eerbied voor Gods Woord en Gods kinderen, deden haar besluiten, een ledig staande generaalswoning van den garnizoens-commandant ten gebruike te vragen, om daarin een Zondagsschool voor de kinderen te openen. Zij slaagde hierin; ontving zelfs van Hollandsche vriendinnen een kist met leer- en leesboekjes, (brief van Febr. 1852 van Mevr. Pierson-Oyens te Amsterdam) en bij haar vertrek in 1853, kon zij haar werk, onder de 50 Europeesche en Indo-Europeesche kinderen, overgeven aan den zending-werkman Burgers, die haar door Ds. Heldring daartoe was toegezonden, en die, hoewel niet op een hoogen trap van ontwikkeling staande, toch aan de kinderen leerde Gods Woord te lezen en lief te hebben.

Om gezondheidsredenen verliet de Heer le Jolle, waarschijnlijk tijdelijk, den militairen dienst en vestigde hij zich als administrateur, met zijn gezin op het koffieland „Simo”, een eenzaam gelegen zeer uitgestrekte plantage, van 9 uur gaans lengte en 3 uur gaans breedte, en gelegen op 6 uren afstands van de dichtstbijgelegen stad, Salatiga. Daar woonde de familie le Jolle te midden van een geheel Javaansch-Mohammedaansche bevolking, die nog nooit met het Christendom had kennis gemaakt.

Het was dáár, dat de Heer door Zijn Woord (Johs. 14:1) Zich openbaarde aan Mevr. le Jolle, die, van af dat oogenblik, een oog kreeg voor de 600 zielen der Javaansch-Mohammedaansche bevolking, die haar omringde. In allen eenvoud het Evangelie te brengen aan die arme, nog in duisternis verkeerende, inboorlingen, werd dan ook hare vurige begeerte.

De Heer gaf haar in 't hart, aan zending J. E. Jellesma te Modjo Warno, die zoo terecht genoemd werd: „de Apostel der Javanen”, te verzoeken, haar een Christen-Javaan toe te zenden, om haar ter zijde te staan. Aan dit verzoek werd 20 Maart 1854 gehoor gegeven en Petrus Sadaijo (bij verkorting verder Pieter genoemd) kwam zich met zijne vrouw Merari en zijn kleine broertje Joesak op de plantage „Simo” neerzetten. Dat het werk in

den beginne slechts zeer langzaam ging, liet zich verwachten. Wel werd aan de bevolking medegedeeld, dat de kinderen vrij mochten komen om te leeren lezen en schrijven, en dat het huis van Pieter, hun landgenoot, altijd voor hen openstond, maar het vooroordeel bleef bestaan en vermeerderde nog, toen Pieter eens een wild varken, dat zijn tuintje dreigde te verwoesten, had doodgeschoten en 't vleesch opat; varkensvleesch toch is den Mohammedanen een gruwel. Toen werd zijn huis onrein verklaard, en evenzoo dat van den Toewan blanda (den Heer le Jolle).

Behalve Pieter en zijn gezin werd door zendeling Jellesma ook nog een tweede Christen-Javaan, de oude Joesoep, naar „Simo" gezonden, die ijverig in 't Evangelie werkte en een bekeerling, een jongen van 14 jaren, meebracht, met name Petrus.

Geregeld werd een kleine Zondagsdienst gehouden in de pendoppo (open vóórgalerij) van Mevrouw le Jolle's woning, die door de bedienden, eerst uit nieuwsgierigheid, langzamerhand uit gewoonte en slechts door zeer enkelen uit belangstelling, werd bijgewoond. Tot die belangstellenden behoorde, behalve de jeugdige Petrus, ook nog een gewezen soldaat, een Boeginees, die later bij zijn doop den naam ontving van Daniël. Zoowel Petrus als Daniël bewezen door handel en wandel waarlijk bekeerd te zijn; de Heer nam hen beiden tot zich in 1856, tijdens een cholera-epidemie.

Bij de komst der familie le Jolle op Simo waren alle kampongbewoners, uit vrees voor die blanke menschen, gevlucht; alléén een arme Javaansche weduwe met hare drie kinderen, had, ondanks haar vrees voor de orang poetih (blanke Hollanders) niet kunnen vluchten, omdat een harer kinderen (Kodak, kikvorsch) niet loopen kon. Langzamerhand werd dit gezin, door zachtheid en vriendelijkheid gewonnen, en ten slotte behoorde het slecht loopende kind tot de eerste leerlingen van Pieter; het leerde lezen en bracht allengs ook zijne moeder en broertjes tot zijn Heiland, waartoe medewerkte de, naar Mohammedaansche begrippen, bestaande vrees, om na den dood van elkaar gescheiden te worden. In latere jaren waren alle leden van dat

gezin, namelijk Leonardus, Dan en Dirk op verschillende plaatsen in den zendingsarbeid werkzaam; Dan en Dirk als evangelisten te Tegal bij zendeling Vermeer; Leonardus te Banjoemas.

Terwijl op „Simo” alles langzaam zijn gang ging, bleek op zekerem dag, toen Mevr. le Jolle in 1854 eens te Salatiga kwam, dat de oude Joesoep, die zonder eenig salaris te genieten, van dag tot dag leefde als uit des Heeren hand, en van plaats tot plaats trok, inmiddels het zaad des levens had uitgestrooid, want zij vond hem toen in de galerij van haar woning op zijn matje zitten, te midden van een 10-tal inlanders, die met den grootsten aandacht luisterden naar de woorden uit Lucas 15. Slechts een klein oliepitje verlichtte den Javaanschen bijbel. Verast werd Mevrouw le Jolle, toen het bleek, dat deze luisteraars ook het gebed des Heeren, de 10 geboden en de geloofsartikelen van buiten kenden. Zonder dat één hunner lezen kon, had Joesoep, door herhaaldelijk vóór-zeggen, het in hun hoofd, ja (zoo schreef Mevr. le Jolle in hare aantekeningen) ik mag gelooven, aanvankelijk reeds in hun harte geprent.

Op aanraden van zendeling Jellesma, te Modjo Warno, die dus op verren afstand woonde, had Mevr. le Jolle zendeling Hoesoo te Semarang uitgenoodigd, de kleine, in wording zijnde, gemeente af en toe te bezoeken. Dit eerste bezoek had plaats 10 Sept. 1854 te „Simo”, waar hij eene vergadering bijwoonde van 17 personen, geleid door Pieter. Daar dit koffieland echter gelegen was in de residentie Soerakarta, in 't gebied dus van den sultan van Solo, en door dezen geen zendeling werd toegelaten om de sacramenten te bedienen, raadde, ten einde dit mogelijk te maken, zendeling Jellesma aan, den doop te Salatiga te doen bedienen, en daarom besloot de familie le Jolle, in 't begin van 1855, te verhuizen naar Salatiga, te meer daar de Heer le Jolle toch „Simo” wilde verlaten. Mevr. le Jolle mocht toen de vreugde smaken, de geheele, door den ouden Joesoep bearbeide schare tot hare catechisanten te mogen tellen. Zendeling Hoesoo kwam van toen af *geregeld* om de 3 of 4 maanden te Salatiga om doop- en avondmaal te bedienen of huwelijken in te

zegenen. Tot de eerste doopelingen van zendeling Hozoo behoorden nu in April 1855, 10 personen, in Juli 7, en daarna nog 10 personen, zoodat, met Debora, en hare zoons Leonardus, Dan en Dirk, aan het einde van het jaar 1855 de gemeente 31 zielen telde, waaronder de leerlingen van den ouden Joesoep. Daniël, de Boeginees, was het eenige lid der in „Simo” ontstane gemeente, die daar gebleven was; alle overige gemeenteleden waren medegegaan naar Salatiga. Daniël werd gedoopt in Juni 1855 en bleef te „Simo” in het Evangelie werkzaam.

De kleine gemeente te Salatiga kenmerkte zich door eenvoud en kinderlijke godsvrucht. Eigenhandig hadden de gemeenteleden een woning gebouwd voor hun voorganger Pieter, en een schoollokaal, beide bekostigd door giften, die br. Hozoo ontvangen had. Kortens tijd daarna bouwden zij een landelijk, doch allervriendelijkst bedehuisje, dat betaald werd uit de opbrengst van, door Mevr. Le Jolle, ontvangen en verkochte handwerkjes.

Verscheidene gemeenteleden hadden hunne bamboehutjes overgebracht op het erf van Mevr. Le Jolle, zoodat het een waar genot was, die kleine kolonie te zien.

's Morgens om 6 uur hadden zij hun gemeenschappelijke godsdienstoefening, beurtelings in de verschillende hutjes, waarbij Pieter Sadayo hen voorging met een kort gebed en een korte uitlegging van een gedeelte van Gods Woord, om met een lied te eindigen. Men had daar de liefelijke gewoonte, om, evenals op hunne Zondagsche en andere samenkomsten, niet uiteen te gaan, zonder den gebruikelijken handdruk, vergezeld van de woorden: „slamat abis koempoelan” (gezegend zij u deze bijeenkomst.)

's Avonds na volbrachten arbeid, kon men veelal de kleine kudde vereenigd vinden rondom Pieter, gehurkt op zijn matje, met zijn bijbel vóór zich, en deze beschenen door een klein olie-pitje. In een anderen hoek van het vertrek zag men dan de kinderen, gezeten rondom Joesak, het jonge broertje van Pieter, die hen dan teksten met het grootste geduld vóórzeide en hen 't Onze Vader, de 10 Geboden en de 12 Geloofsartikelen leerde.

Als er Christelijke feestdagen in aantocht waren, kwamen

de vrouwen een paar dagen te voren gebak en andere spijzen bereiden, terwijl ieder iets medebracht voor het liefdemaal, dat soms tot laat in den nacht duurde en waarmede bijbelbespreking en 't zingen van liederen gepaard gingen.

Allen, die van verre kwamen, bleven dan logeeren bij Pieter en zijn vrouw Merari; zij sliepen op matjes. Het huisje van Pieter stond altijd voor ieder open, mits men zijn eigen kost verdiende, zoolang men bij hem bleef.

Een belangstellend Christen, de adjudant-onderofficier der Genie Weifenbach, hielp hierbij zeer krachtig door aan allen, die Mevr. le Jolle hem toezond, werk te verschaffen tegen een loon van 20 cents per dag, ruim voldoende, om aan den eenvoudigen disch van Pieter te kunnen aanzitten. Er waren gasten, die twee, drie weken vertoefden, van welke gelegenheid gebruik werd gemaakt, om hen meer bekend te maken met de Heilige Schrift.

Behalve de reeds bovengenoemde gemeente-leden, verdient onder de eerste bekeerlingen te Salatiga, nog genoemd te worden een gepensioneerd militair, zeer verslaafd aan opium. Hij liet het gebruik van dit geest- en lichaamdoodend vergif na, niettegenstaande de hevige dysenterie, die daarvan 't gevolg was.

Hij werd met zijne vrouw gedoopt en zij heetten voortaan Jacob en Rachel; zij behoorden tot de trouwste en ijverigste Indo-Christenen.

Een ander lid der jonge gemeente was Mohammedaansch priester geweest, en had dus al de weelde gekend en hooghartigheid bezeten, aan dien stand eigen. Hij nam den Heiland als zijn Verlosser aan, en werd met zijn vrouw en kind, ouders en grootvader tegelijk gedoopt. Hijzelf ontving den naam van Zacheüs; zijn ouders en grootvader dien van Amram, Jochébed en Elkana. Zacheüs, de priester, leerde timmeren bij den Heer Weifenbach!

Zoo had ieder lid der gemeente zijn eigen geschiedenis, maar allen voelden in zich een roeping om zendeling te zijn in eigen kring, waardoor deze zeer eenvoudige, weinig ontwikkelde, inlandsche broeders en zusters, weer anderen tot den Heiland en tot de gemeente toebrachten.

Met Pieter werd door Mevr. le Jolle Zaterdags het

onderwerp overwogen, dat hij Zondags in 't kerkje had te behandelen. Hij had dan zijn Javaanschen bijbel en Mevr. le Jolle haar Hollandschen. Beiden baden en bespraken de Schrift in 't Maleisch.

Hoe gebrekkig deze wijze van evangeliseeren ook was, toch werd het gezegend, evenals de bijbellezingen, die Mevr. le Jolle hield met eenige Indo-Europeesche vrouwen, die geen Hollandsch verstonden, en evenmin de vertaling van den bijbel in 't Hoog-Maleisch; ook hier was het gewoon- of Laag-Maleisch de taal, waarin van hart tot hart gesproken kon worden.

De school van Pieter, 's morgens van 10—12 en 's middags van 2—4 uur, werd in den regel slechts bezocht, door kinderen van reeds bekeerde of aanvankelijk toegebrachte inlanders. Mohammedaansche kinderen kwamen soms voor korten tijd, om dan weg te blijven, omdat de ouders vreesden, dat zij Christen zouden worden, en dus niet meer, naar Mohammedaansch gebruik, na hun dood zouden offeren op hunne graven. Aan het einde van het jaar telde de school 12 leerlingen.

Pieter genoot toen een salaris van f 10.— per maand, en voor elk kostkind f 3.—. Dit geld werd aan Mevr. le Jolle geschonken, door bijdragen uit Nederland o. a. van de Amsterdamsche Vrouwen Vereeniging ter bevordering van de Zendingszaak. (Aanteekening van Mevr. v. V.)

't Grootste aantal kostkinderen, dat Pieter had, was 15; buiten de schooluren leerden de jongens huis- en tuin- arbeid of een ambacht; de meisjes leerden bij Merari vrouwen-arbeid, naaien en batikken.

Den eersten Maandag van elke maand, werd door Mevr. le Jolle een algemeene bidstond gehouden, waaraan allen deelnamen. In eenvoudigheid en vrijmoedigheid ging daar ieder beurtelings vóór in 't gebed, sprekende als een kind tot zijn Vader.

Omdat Pieter het met zijn schoolkinderen en logeergasten vaak druk genoeg had, gebruikte Mevr. le Jolle den jongen Petrus (zie bladz. 5) voor het bezoeken van menschen, die belangstelling toonden. De oude Joesoep was ook te Salatiga, waar hij toen bezoldigd werd; in hoofdzaak echter was hij meer reizend evangelist geworden. (Copie brief van Mevr. le Jolle van Juli 1855).

Petrus werd aan dit werk onttrokken, omdat hij met Mevr. le Jolle medeging naar Plantoengan, een militaire badplaats, waar herstel van gezondheid gezocht werd voor haar man.

Mevr. le Jolle verhaalt, dat zij zelden een standvastiger geloof en een warmer liefde voor den Heiland heeft aangetroffen, dan in het jeugdig gemoed van Petrus. Bij het bezoeken van de melaatschen-inrichting van Dr. Mond, vergezeldde hij haar dagelijks en nam voor zijne rekening het bezoeken van hen, die alleen Javaansch verstonden en dan besprak hij met hen een gedeelte uit Gods Woord, dat Mevr. le Jolle vooraf biddend met hem had behandeld.

Toen na vier maanden de badkuur te Plantoengan geen succes had opgeleverd, werd begin 1857 besloten naar Nederland terug te keeren. De gemeente te Salatiga telde toen 50 gedoopten, groot en klein. Omdat daar een huurhuis met huurgrond bewoond werd, vroeg Mevr. le Jolle, vóór haar vertrek, aan den Resident van Samaráng, den Heer Graaf van Hogendorp, om grond, waar deze kleine gemeente zich kon nederzetten, en tevens in haar onderhoud kon voorzien. Deze gaf haar daartoe Njémoh, 3½ uur ten N. O. van Salatiga gelegen, 't welk reeds vroeger (1856) de aandacht van Nathanaël, een helper van zendeling Hoesoo, schijnt getrokken te hebben. Hier konden de Christenen hunne rijstvelden aanleggen en bebouwen. Watergebrek was echter een groote belemmering voor dien rijstbouw, zoodat deze dan ook nog al eens mislukte, als de regenmoesson laat inviel. Als bijzondere gunst werd aan Mevr. le Jolle voor hare gemeentelieden ook nog toegestaan, vrijstelling van heeren-diensten op Zondag. Onder heeren-diensten verstond men de verplichting van iederen inlander om tweemaal in de vijf dagen, bij wijze van belasting, diensten te verrichten op de wegen als anderszins, ten behoeve van 't Gouvernement. De Zondagen bleven nu voor deze gemeente vrij.

In 1857 werden 't bamboekerkje, de school en de hutjes overgebracht van Salatiga naar Njémoh. Pieter werd de herder der kleine kudde.

Op reis naar Nederland, stierf de Heer le Jolle den 11^{den} Mei 1857 te Samarang, waar de familie op scheeps-

gelegenheid wachtende was. Ware het niet geweest door familie-omstandigheden, dan zou zeker Mevr. le Jolle aan den drang haars harten hebben toegegeven en naar hare gemeente zijn teruggekeerd. Dat geschiedde echter niet.

Einde Mei 1857 ging Mevr. le Jolle naar Holland terug, terwijl zij Leonardus op zijn verzoek medenam, hem een opvoeding liet geven en een paar jaar later met zendeling Vermeer naar Java terugzond.

Langzamerhand wachtte het kringetje te Njémoh, diep in het binnenland gelegen, en omringd door Mohammedanen, een zware strijd, vooral toen het aan zichzelf overgelaten werd, doordat Pieter door zendeling Hoesoo naar zendeling Jellesma (overleden 16 April 1858) te Módje Wárno werd teruggezonden, omdat hij, om redenen van zedelijkheid, een huwelijk van gemeenteleden voltrokken en ingezegend had, wjl de komst van den zendeling eerst na maanden kon worden tegemoet gezien. Hij was dus getreden in de rechten van den zendeling. Pieter had in 1855 reeds gezien, dat het niet-inzegenen van een huwelijk, aanleiding geeft tot overspel. De oude helper Joesoep had indertijd aan zendeling Hoesoo gevraagd zijn huwelijk in te zegenen, maar dit werd steeds uitgesteld en wat gebeurde toen? Joesoep liet eenvoudig de ceremonie weg. Hij moest later met zijn vrouw om vergeving vragen aan de gemeenteleden, en zij werden toen weer in de gemeente opgenomen.

Dit verklaart dus Pieter's handelwijze in 1857.

Het vertrek van Pieter en Merári was een zware slag voor de gemeente. Korten tijd daarna verlieten ook Nathanaël, Zacheüs en enkele andere gemeenteleden Njémoh en gingen naar Bánjoemas, Tegál of Módjo Wárno.

Nathanaël was nog gedurende eenigen tijd Pieter's opvolger geweest als evangelist te Njémoh, dat toen met Ambaráwa vereenigd, te zamen 49 gedoopten telde.

Tot 1860 (toen zendeling Hoesoo ook naar Módjo Wárno vertrok) bezocht deze de gemeente te Njémoh om de 3 of 4 maanden (zie bladz. 6). Daarna deed dit zendeling J. Kruyt tot 1863. Daarna hielden deze bezoeken geheel op. In 't geheel werd, na 't vertrek van Mevrouw

le Jolle, de gemeente 25 malen door een der genoemde zendelingen bezocht.

Toen in 1864 zending Hoesoo weder in Semarang terugkwam, werd hem door zijn bestuur (het Nederlandsch Zending-Genootschap) gelast, zijn werkkring kleiner te maken. Daarom liet hij ook de gemeente te Njémoh aan zichzelf over, en, omdat hij het doel der vestiging aldaar als mislukt beschouwde, wilde hij er geen nieuwen helper aanstellen. Alzoo was dus deze gemeente geheel herderloos geworden. Nochtans bleven de gemeente-leden tot de komst van zending de Boer getrouw, en bouwden zij elkaar op in 't geloof, onder leiding van een Christen-Javaan Levi, en voorzagen zij door landbouw in hun onderhoud.

Uit brieven van 1856 blijkt, dat toen reeds het Genootschap van in- en uitwendige Zending te Batavia, in briefwisseling was met Mevr. le Jolle, over de toezending van een zending voor hare gemeente. Dit gelukte echter niet door geldelijke bezwaren.

Tweemaal werd nog beproefd een zending aan Njémoh te geven, namelijk de zendelingen Weber en Grimm; de eerste werd ziek en moest naar Europa terug en de laatste overleed te Batavia aan malaria, na een gezegenden arbeid onder de Chineezzen.

Toen nu Mevr. le Jolle in Nederland met eenige vrienden der zending in aanraking kwam, werd al spoedig in 1861 te Ermelo, onder leiding van Ds Witteveen, geregeld dagelijks van 11—12 en van 1—2 uur, en ook elken Vrijdagavond een bidstond gehouden, waarin ook de belangen der Salatiga-Zending den Heer werden opgedragen. Een vrucht dier gebeden was, dat een lid der Ermelo'sche gemeente, Reijer de Boer, zich in 1865 aanbood, om als zending naar Njémoh te gaan. Na eenige voorbereiding werd hij den 27sten Oct. 1868 door Ds. Witteveen ingezegend, en huwde hij met een uitnemende Christin, met wie hij zich per zeilschip „Fagel" den 19^{en} November naar Java begaf en zich in allen eenvoud, op Ermelo'sche wijze, vestigde onder het kleine overblijfsel van 16 gedoopten te Njémoh. Met open armen werd br. de Boer met zijn Johanna door de gemeente den 4^{en} Juni 1869 ontvangen.

Ofschoon minder wetenschappelijk ontwikkeld dan vele andere zendelingen, werd hij door allen zeer hoog geschat. Dat hij echter voor zijn opvolger een meer wetenschappelijke ontwikkeling, dan hij zelf bezat, wenschelijk achtte, blijkt uit zijn brief van 18 Nov. 1889. Hij was een flink en practisch man met een krachtig geloof; hij gevoelde zich bovendien gesteund door het gebed van zijne vrienden in het vaderland. Hij leerde den inlanders beter hunne velden bearbeiten en stak daartoe zelf de handen uit de mouw, zoodat hij, nog vóórdat hij zijne gemeente met woorden kon onderwijzen, reeds door handel en wandel een zegen werd voor zijne omgeving. Hij vond bij zijn komst de overgebleven Christenen in armoede, en hunne rijstvelden verwaarloosd door het langdurig gemis aan goede leiding.

Natuurlijk was het een groot bezwaar, dat br. de Boer geen Javaansch verstond, toen hij te Njémoh kwam. Om deze reden had de Heer Dupuy te Semárang, waar hij twee maanden vertoefde, aan hem medegegeven Josafath, die ook Hollandsch kende en diens vrouw Tabitha, beiden besliste Christenen.

Josafath ging in den eersten tijd geregeld elken Zondag vóór in 't Javaansch.

De eerste samenkomst in br. de Boers huis te Njémoh, had plaats op 11 Juli 1869. Den 6^{en} Juli had hij zijn eigen gebouwd huis betrokken. Njémoh vergeleek hij bij het verachte Nazareth, omdat er zooveel slecht volk woonde. Toch geloofde hij daar op zijne plaats te zijn.

Driemaal is zijn huis bijna afgebrand, omdat men het lange droge gras in de nabijheid in brand gestoken had.

Den 25^{en} September wijdde hij zijn huis feestelijk in met een maaltijd aan 30 personen. Hij las toen reeds den 33^{en} Psalm in het Javaansch en bad het „Onze Vader” in die taal. „Het spreken ging echter bij lange na niet” (schreef hij).

Hij ging in Februari 1870 les nemen bij zending P. Jansz te Japàra. Hij bleef daar ongeveer drie maanden; zijne vrouw was er alleen gedurende de maand April.

Josafath zette, tijdens de afwezigheid van br. de Boer, op Njémoh den arbeid voort, en vertrok met zijne vrouw den 5^{en} Juni 1870 weer naar Semárang.

REYER DE BOER, 25.09.1836 – 7. 01.1891.

1^E ZENDELING VOOR DE SALATIGA ZENDING, 1 APRIL 1869 – 7 JANUARI 1891.

(Portret toegevoegd aan originele uitgave op 18.11.2004 door redacteur F.H.Ketting).

Br. de Boer kon zich nu voldoende in het Javaansch uitdrukken, om des Zondags vóór te gaan en over Gods Woord te spreken, hoewel „ik nog altijd niet zeggen kon, wat ik wel wilde; maar zij verstaan mij toch”, schreef hij 10 Dec. 1870.

Midden in de moeilijkheden der eerste jaren, verloor hij in Juli 1871 zijne vrouw en in Sept 1873 zijn, toen nog eenig overgebleven kind van bijna 3 jaar.

Toch bleef hij trouw op zijn post. niettegenstaande allerlei aanbiedingen, die hem een betere geldelijke positie zouden hebben bezorgd, 't geen reeds het geval was geweest in November 1869, toen hem een betrekking werd aangeboden in het weeshuis te Semarang. Als zendeling had br. de Boer een vast jaargeld, dat voldoende was voor zijn levensonderhoud en arbeid, zooals hijzelf herhaaldelijk schreef aan den Heer W. C. van Vollenhoven, met wien Mevr le Jolle inmiddels in 1859 hier te lande was hertrouwd. Deze Heer v. V. keerde, met nog drie dames, dat jaargeld uit, 't welk door een kassier te Semarang aan zendeling de Boer werd uitbetaald. (correspondentie van Vollenhoven en de Boer van 19 Juli 1869 tot 5 Mei 1874).

Na eenigen tijd weduwnaar geweest te zijn, gaf br. de Boer gehoor aan den raad van vrienden en ook gedrongen door zijn gevoel van verlatenheid (getuige zijn brieven), hertrouwde hij 20 October 1873 met Johanna, een dochter van zijn leermeester P. Jansz. Van toen af ging zijn werk meer opgewekt, geholpen door zijn trouwen helper Levi, denzelfde, die vóór de komst van br. de Boer met de overgebleven Christenen te Njémoh Gods Woord las (brief 25 Maart 1874). Hun volhardende en trouwe arbeid bleef niet ongezegend; er kwam meer leven in de gemeente en zij werd naar binnen en naar buiten sterker. In 1876 telde Njémoh 15 Christen huisgezinnen met 70 zielen, tegen 6 gezinnen en 27 zielen in 't begin, (afdruk brief 7 Aug. 1876).

In 1878 had br. de Boer 20 Mohammedaansche kinderen en 30 kinderen uit de gemeente, dus te zamen 50 kinderen, op de school. Een geschikt inlandsch Christen bood zich aan als schoolmeester, „doch, als ik geen

geld van elders voor hem krijg", schrijft br. de Boer, „kan ik dezen niet nemen". (afdruk brief 11 Juli 1878).

Ook vroeg hij om schoolboekjes; hij beval de school, met al wat er bij behoort, zeer in de gebeden aan.

In 1879 stierf de eerste doopeling van br. de Boer, Silas, in de hope des eeuwigen levens.

In 1880 werd br. de Boer in staat gesteld, in plaats van zijn bamboe-woning, een steenen huis te bouwen voor zijn gezin (dat intusschen met kinderen was gezegend) en door geldelijke bijdragen van vele belangstellenden ook een flink steenen kerkje, dat hij den 29ⁿ April 1880 inwijdde, met de woorden van Haggai: „In deze plaats zal ik vrede geven". Hij doopte bij die gelegenheid 16 groote en kleine Inlanders en ook een van zijn eigen kinderen.

Na deze inwijding had ten huize van den helper Elias, den opvolger van Levi, een liefdemaal plaats, waarvoor een stier geslacht was en waaraan ongeveer 200 personen deelnamen. Ook werd hij in staat gesteld eenige stukken grond in erfpacht te krijgen¹⁾, ter bearbeiding door de Christen-Inlanders. Op raad van zijn schoonvader, zendeling Jansz, bracht br. de Boer in toepassing de evangelisatie door kolonisatie; vandaar zijn pachten van land en zijn aanvraag aan de regeering om grond, zoodra hij Christen-families had, die hij daarop kon laten wonen en werken. Daarbij steunde hij hen dan door ploegvee (karbouwen) en gereedschappen te koopen, waarvoor zij in ruil hem beloofden ter kerk te zullen komen en hunne kinderen ter school te zullen zenden. Op deze wijze breidde hij zijne gemeente te Njémoh uit in de richting van Wonoredjo, waarmede het in 1881 vereenigd werd. Te zamen door 't Gouvernement erkend als burgerlijke gemeente, werd een Christen loerah (inlandsch burgemeester) aan het hoofd geplaatst. Aldus ontstond de gemeente Wonoredjo, d. w. z. lieflijk oord; haar schoone ligging werd spreekwoordelijk.

¹⁾ Volgens de Agrarische Wet van 1870 kan geen Europeaan land koopen, wel in erfpacht verkrijgen voor 75 jaren, maar onder tal van voorwaarden, die dienen om den inlander te beschermen. De zoogenaamde „Vorstenlanden" zijn daarvan uitgesloten.

Juist in dien tijd (1880) vestigde zich de oud-zending Jansz, wien de herziening van den Javaanschen bijbel was opgedragen, te Wonoredjo, en daar deze tevens bereid was om zijn schoonzoon, zoo noodig, van eenig gemeentewerk te ontlasten, kreeg br. de Boer daardoor meer gelegenheid om in de omstreken te arbeiden.

De vertaling van 't Nieuwe Testament in het Javaansch, bracht de rustende zending P. Jansz in 1891 ten einde, nadat hij zich in 1887 te Solo metterwoon had gevestigd.

Verscheidene deuren openden zich voor br. de Boer, en vele nieuwe gemeenten ontstonden, zoodat hij weldra met werk overladen, naar hulp begon te verlangen.

In Nederland was geen geschikte helper te vinden, en de man, die het meeste belang stelde in deze zending, Ds. Witteveen, was lijdende en zijn einde nabij (9 Mei 1884). Wel had hij een goeden helper in Elias, maar, daar zending de Boer, overeenkomstig zijn aard, opleiding en begaafdheid meer voor pionierswerk geschikt was en zijn arbeid meer 't karakter had van evangelisatie en reizende prediking, zoodat hij zich te weinig bezig hield met stations-arbeid, werd het zeer gewenscht, dat hij voor dit werk geschikte hulp van opgeleide jonge mannen kreeg. Nu was de leiding Gods hierin kenbaar, dat in het Duitsche plaatsje Neukirchen in de Rijnprovincie gelegen, niet ver van de Hollandsche grenzen, Pastor Ludwig Doll op de gedachte kwam, een Zendingshuis te stichten voor opleiding van zendingen. Hij sprak die gedachte uit in den zomer van 1880 en terwijl men reeds in 't najaar van datzelfde jaar daarmede begonnen was, kwam men in 1883, met 't oog op het aanleeren van vreemde talen, voor de noodzakelijkheid te staan, om nu bepaald vast te stellen, voor welk gedeelte der heidenwereld de opleiding te Neukirchen zou geschieden. Tusschen de Engelsche en de Nederlandsche taal moest men kiezen; voor 't onderwijs in Engelsch wist men iemand, doch voor 't Hollandsch kende men geen onderwijzer. Door bijzondere omstandigheden werd nu een Duitsche evangelist Severing (die reeds langen tijd br. R. J. Horstman, den laatsten door Ds. Witteveen te Ermelo opgeleiden kweekeling, kende) ten huize van

diens verloofde te Gosenbach, bekend gemaakt met de slechte vooruitzichten van br Horstman, als deze te Ermelo bleef, omdat de omstandigheden daar niet gunstig voor hem waren. Daarom, indachtig aan de behoefte van Neukirchen, stelde de heer Severing hem voor, daarheen te gaan, en de zaak te bespreken met den, in 1909 op zijn inspectiereis op Java overleden Inspector Stursberg. Dit had ten gevolge, dat bij den aanvang van 't jaar 1884 broeder Horstman als onderwijzer in de Nederlandsche taal en zijne vrouw als huismoeder, te Neukirchen kwamen.

Tijdens de biddende bespreking en overweging van deze zaak echter, ging Inspector Stursberg naar Ds. Witteveen om diens goedkeuring te vragen, en was toen, door omstandigheden, gedwongen den nacht te Utrecht door te brengen. Hij maakte daar kennis met den Utrechtschen predikant Dr. S. S. de Koe en met Mevr. de wed. E. J. van Vollenhoven, (vroeger Mevr. le Jolle) die in 1879 op nieuw weduwe geworden was.

Beiden, Mevr. van Vollenhoven en Dr. de Koe, (later Professor te Groningen), waren zeer ingenomen met het voorstel Horstman, en beschouwden den loop der dingen als leidingen Gods

Het verblijf van Horstman te Neukirchen duurde slechts vijf maanden, want de aanvraag van zendeling de Boer om hulp, werd steeds dringender, zoodat besloten werd, br. R. J. Horstman den 26ⁿ Mei 1884 als zendeling in te zegenen, en hem met zijne vrouw den 14ⁿ Juni 1884 naar Java te zenden. Hij vestigde zich te Wonorédjo, later in Kalitjéret, waar toen 27 gemeenteleden waren, waarvan 25 gedoopten.

Hiermede was in Neukirchen den stoot gegeven tot de uitzending van meer zendelingen, om br. de Boer te helpen, en reeds in December van 't zelfde jaar, werd de te Neukirchen opgeleide zendeling Heider met zijne vrouw uitgezonden. Br. Heider zette zich neer te Tjemée en Goendih, waar respectievelijk 14 en 10 gemeenteleden waren, op 7 uur afstands van Wonorédjo.

In 1886 stichtte br. de Boer de gemeente Bóweh met 20 zielen. Daarna met br. Heider samen twee nieuwe gemeenten, een te Glijangan, die onder leiding

Br. de Boer kon zich nu voldoende in het Javaansch uitdrukken, om des Zondags vóór te gaan en over Gods Woord te spreken, hoewel „ik nog altijd niet zeggen kon, wat ik wel wilde; maar zij verstaan mij toch”, schreef hij 10 Dec. 1870.

Midden in de moeilijkheden der eerste jaren, verloor hij in Juli 1871 zijne vrouw en in Sept 1873 zijn, toen nog eenig overgebleven kind van bijna 3 jaar.

Toch bleef hij trouw op zijn post. niettegenstaande allerlei aanbiedingen, die hem een betere geldelijke positie zouden hebben bezorgd, 't geen reeds het geval was geweest in November 1869, toen hem een betrekking werd aangeboden in het weeshuis te Semarang. Als zendeling had br. de Boer een vast jaargeld, dat voldoende was voor zijn levensonderhoud en arbeid, zooals hijzelf herhaaldelijk schreef aan den Heer W. C. van Vollenhoven, met wien Mevr le Jolle inmiddels in 1859 hier te lande was hertrouwd. Deze Heer v. V. keerde, met nog drie dames, dat jaargeld uit, 't welk door een kassier te Semarang aan zendeling de Boer werd uitbetaald. (correspondentie van Vollenhoven en de Boer van 19 Juli 1869 tot 5 Mei 1874).

Na eenigen tijd weduwnaar geweest te zijn, gaf br. de Boer gehoor aan den raad van vrienden en ook gedrongen door zijn gevoel van verlatenheid (getuige zijn brieven), hertrouwde hij 20 October 1873 met Johanna, een dochter van zijn leermeester P. Jansz. Van toen af ging zijn werk meer opgewekt, geholpen door zijn trouwen helper Levi, denzelfde, die vóór de komst van br. de Boer met de overgebleven Christenen te Njémoh Gods Woord las (brief 25 Maart 1874). Hun volhardende en trouwe arbeid bleef niet ongezegend; er kwam meer leven in de gemeente en zij werd naar binnen en naar buiten sterker. In 1876 telde Njémoh 15 Christen huisgezinnen met 70 zielen, tegen 6 gezinnen en 27 zielen in 't begin, (afdruk brief 7 Aug. 1876).

In 1878 had br. de Boer 20 Mohammedaansche kinderen en 30 kinderen uit de gemeente, dus te zamen 50 kinderen, op de school. Een geschikt inlandsch Christen bood zich aan als schoolmeester, „doch, als ik geen

geld van elders voor hem krijg", schrijft br. de Boer, „kan ik dezen niet nemen". (afdruk brief 11 Juli 1878).

Ook vroeg hij om schoolboekjes; hij beval de school, met al wat er bij behoort, zeer in de gebeden aan.

In 1879 stierf de eerste doopeling van br. de Boer, Silas, in de hope des eeuwigen levens.

In 1880 werd br. de Boer in staat gesteld, in plaats van zijn bamboe-woning, een steenen huis te bouwen voor zijn gezin (dat intusschen met kinderen was gezegend) en door geldelijke bijdragen van vele belangstellenden ook een flink steenen kerkje, dat hij den 29ⁿ April 1880 inwijdde, met de woorden van Haggai: „In deze plaats zal ik vrede geven". Hij doopte bij die gelegenheid 16 groote en kleine Inlanders en ook een van zijn eigen kinderen.

Na deze inwijding had ten huize van den helper Elias, den opvolger van Levi, een liefdemaal plaats, waarvoor een stier geslacht was en waaraan ongeveer 200 personen deelnamen. Ook werd hij in staat gesteld eenige stukken grond in erfpacht te krijgen¹⁾, ter bearbeiding door de Christen-Inlanders. Op raad van zijn schoonvader, zendeling Jansz, bracht br. de Boer in toepassing de evangelisatie door kolonisatie; vandaar zijn pachten van land en zijn aanvraag aan de regeering om grond, zoodra hij Christen-families had, die hij daarop kon laten wonen en werken. Daarbij steunde hij hen dan door ploegvee (karbouwen) en gereedschappen te koopen, waarvoor zij in ruil hem beloofden ter kerk te zullen komen en hunne kinderen ter school te zullen zenden. Op deze wijze breidde hij zijne gemeente te Njémoh uit in de richting van Wonoredjo, waarmede het in 1881 vereenigd werd. Te zamen door 't Gouvernement erkend als burgerlijke gemeente, werd een Christen loerah (inlandsch burgemeester) aan het hoofd geplaatst. Aldus ontstond de gemeente Wonoredjo, d. w. z. lieflijk oord; haar schoone ligging werd spreekwoordelijk.

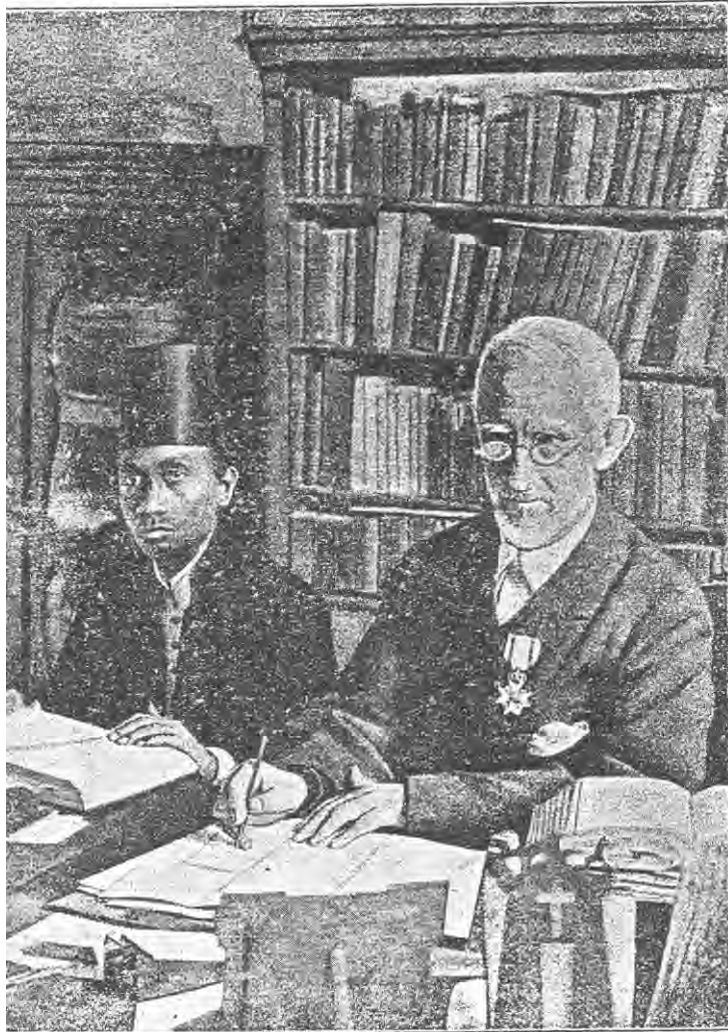
¹⁾ Volgens de Agrarische Wet van 1870 kan geen Europeaan land koopen, wel in erfpacht verkrijgen voor 75 jaren, maar onder tal van voorwaarden, die dienen om den inlander te beschermen. De zoogenaamde „Vorstenlanden" zijn daarvan uitgesloten.

Juist in dien tijd (1880) vestigde zich de oud-zending Jansz, wien de herziening van den Javaanschen bijbel was opgedragen, te Wonoredjo, en daar deze tevens bereid was om zijn schoonzoon, zoo noodig, van eenig gemeentewerk te ontlasten, kreeg br. de Boer daardoor meer gelegenheid om in de omstreken te arbeiden.

De vertaling van 't Nieuwe Testament in het Javaansch, bracht de rustende zending P. Jansz in 1891 ten einde, nadat hij zich in 1887 te Solo metterwoon had gevestigd.

Verscheidene deuren openden zich voor br. de Boer, en vele nieuwe gemeenten ontstonden, zoodat hij weldra met werk overladen, naar hulp begon te verlangen.

In Nederland was geen geschikte helper te vinden, en de man, die het meeste belang stelde in deze zending, Ds. Witteveen, was lijdende en zijn einde nabij (9 Mei 1884). Wel had hij een goeden helper in Elias, maar, daar zending de Boer, overeenkomstig zijn aard, opleiding en begaafdheid meer voor pionierswerk geschikt was en zijn arbeid meer 't karakter had van evangelisatie en reizende prediking, zoodat hij zich te weinig bezig hield met stations-arbeid, werd het zeer gewenscht, dat hij voor dit werk geschikte hulp van opgeleide jonge mannen kreeg. Nu was de leiding Gods hierin kenbaar, dat in het Duitsche plaatsje Neukirchen in de Rijnprovincie gelegen, niet ver van de Hollandsche grenzen, Pastor Ludwig Doll op de gedachte kwam, een Zendingshuis te stichten voor opleiding van zendingen. Hij sprak die gedachte uit in den zomer van 1880 en terwijl men reeds in 't najaar van datzelfde jaar daarmee begonnen was, kwam men in 1883, met 't oog op het aanleeren van vreemde talen, voor de noodzakelijkheid te staan, om nu bepaald vast te stellen, voor welk gedeelte der heidenwereld de opleiding te Neukirchen zou geschieden. Tusschen de Engelsche en de Nederlandsche taal moest men kiezen; voor 't onderwijs in Engelsch wist men iemand, doch voor 't Hollandsch kende men geen onderwijzer. Door bijzondere omstandigheden werd nu een Duitsche evangelist Severing (die reeds langen tijd br. R. J. Horstman, den laatsten door Ds. Witteveen te Ermelo opgeleiden kweekeling, kende) ten huize van

Zending P.Jansz.bij de vertaling van den Bijbel in het Javaansch.

“P.Jansz.,1820-1904. De eerste zending van “De Doopsgezinde Vereeniging tot bevordering der Evangelie-verbreiding in de Nederlandsche bezittingen”. Was meer dan een halve eeuw werkzaam op Java, uitgezonden in 1851. Vergaderde een gemeente te Japara. Nam initiatief tot oprichting van den Ned.Ind.Zendingsbond, 1862. Ook een bekend Javanicus (Spraakkunst, Woordenboek), vertaalde den geheelen Bijbel in het Javaansch. IJverde voor het denkbeeld van Chr.landbouw kolonies, hielp er zelf een te Margaredja oprichten. Korte Chr.Encyclopaedie, pag.528”.

diens verloofde te Gosenbach, bekend gemaakt met de slechte vooruitzichten van br Horstman, als deze te Ermelo bleef, omdat de omstandigheden daar niet gunstig voor hem waren. Daarom, indachtig aan de behoefte van Neukirchen, stelde de heer Severing hem voor, daarheen te gaan, en de zaak te bespreken met den, in 1909 op zijn inspectiereis op Java overleden Inspector Stursberg. Dit had ten gevolge, dat bij den aanvang van 't jaar 1884 broeder Horstman als onderwijzer in de Nederlandsche taal en zijne vrouw als huismoeder, te Neukirchen kwamen.

Tijdens de biddende bespreking en overweging van deze zaak echter, ging Inspector Stursberg naar Ds. Witteveen om diens goedkeuring te vragen, en was toen, door omstandigheden, gedwongen den nacht te Utrecht door te brengen. Hij maakte daar kennis met den Utrechtschen predikant Dr. S. S. de Koe en met Mevr. de wed. E. J. van Vollenhoven, (vroeger Mevr. le Jolle) die in 1879 op nieuw weduwe geworden was.

Beiden, Mevr. van Vollenhoven en Dr. de Koe, (later Professor te Groningen), waren zeer ingenomen met het voorstel Horstman, en beschouwden den loop der dingen als leidingen Gods

Het verblijf van Horstman te Neukirchen duurde slechts vijf maanden, want de aanvraag van zendeling de Boer om hulp, werd steeds dringender, zoodat besloten werd, br. R. J. Horstman den 26ⁿ Mei 1884 als zendeling in te zegenen, en hem met zijne vrouw den 14ⁿ Juni 1884 naar Java te zenden. Hij vestigde zich te Wonorédjo, later in Kalitjéret, waar toen 27 gemeenteleden waren, waarvan 25 gedoopten.

Hiermede was in Neukirchen den stoot gegeven tot de uitzending van meer zendelingen, om br. de Boer te helpen, en reeds in December van 't zelfde jaar, werd de te Neukirchen opgeleide zendeling Heider met zijne vrouw uitgezonden. Br. Heider zette zich neer te Tjemée en Goendih, waar respectievelijk 14 en 10 gemeenteleden waren, op 7 uur afstands van Wonorédjo.

In 1886 stichtte br. de Boer de gemeente Bóweh met 20 zielen. Daarna met br. Heider samen twee nieuwe gemeenten, een te Glijangan, die onder leiding

van br. Heider kwam, en een te Klampok.

In verschillende desa's bediende br. De Boer den doop. In Glijangan was weldra een gemeente van 15 zielen met 12 gedoopten.

Br. De Boer ging in Oct. 1886 met den inmiddels, den 5^{en} Sept., aangekomen zendeling Kamp, een reis maken van negen dagen, waarbij br. en zr. Horstman te Kalitjéret bezocht werden. 's Avonds op de zwijnenjacht zijnde, geraakten de broeders Kamp en Horstman zóó in gesprek, dat zij de jacht vergaten en achter een boom bleven zitten praten, totdat de duisternis hen overviel en zij naar huis moesten terugkeeren zonder een wild zwijn gezien te hebben! (brief van br. Kamp uit Wonorédjo 1886).

Vervolgens bezochten de brs. De Boer en Kamp Démpel, Bóweh, Píngkol en Wirosári. De controleur, die in 't dorp Gódong woonde, gaf aan br. De Boer f25 — voor diens gemeente, en verzocht br. Kamp om zich te Gódong te komen vestigen, omdat daar vele Javanen het Christendom waren toegedaan. Br. Kamp vestigde zich echter te Klampok in 1887.

Op 1 Dec 1886 kwamen br. en zr. Jüngst aan, die in Wonorédjo en Tempóeran bleven om te arbeiden. De broeders Kamp en Jüngst ontvingen onderricht in de Javaansche taal van br. P. Jansz, den schoonvader van br. De Boer.

Het arbeidsveld van br. De Boer strekte zich toen reeds uit, van achter Ambaráwa tot achter Démak, nabij de zee en tot 14 paal (4¹/₂ uur gaans) achter Poerwodádi; dus over al de afdeelingen van de residentie Semárang, behalve de afdeeling Kendál. (Zie de kaart).

In 1887 bezocht br. de Boer voortdurend belangstellende Javanen in dikwijls uren ver afgelegen dorpen; deze reizen waren zeer vermoeiend en noodzaakten hem tot vrij groote geldelijke uitgaven. Hij genoot echter veel zegen op zijn arbeid; verscheidene vroegere priesterleerlingen (santris) namen 't Evangelie aan. In Tempóerong werd eene gemeente gevormd van 40 personen. Br. de Boer deed zich op zijn reizen dikwijls vergezellen door een zijner helpers, Joesoep en Elias, die echter ook wel alléén werden uitgezonden.

Hij had toen 16 desa's met 282 gedoopten; einde 1887 20 desa's en 400 gedoopten.

Het rustelooze pionierswerk voortzettend, en ook gedrongen door beter onderwijs voor zijne kinderen, ging hij in Januari 1888 verhuizen naar Salatiga; zijne vrouw en kinderen gingen daarheen reeds 4 October; hijzelf was zolang bij br. Jüngst in huis. Hij schrijft in een brief van 4 Febr. 1888, dat hij grond heeft aangevraagd aan den controleur. Hij zond zijn helper Elias naar een weinig bewoonde desa in de buurt van Salatiga om te trachten ingang te krijgen en grond te pachten. Er waren in die desa 14 gezinnen, die niet ongenegen waren het Christendom aan te nemen. Elias verkreeg grond en verhuisde daarheen, met nog een gezin uit Wonorédjo, Een Mohammedaan in diezelfde desa, gaf een stuk grond cadeau, om er menschen op te laten wonen.

Die desa heette ~~Tloga~~ ^{Togoe} en was gelegen aan den grooten weg naar Solo, 3 paal (20 min.) van Salatiga verwijderd.

Eindelijk (schrijft hij) werden hem, na lang wachten, de aangevraagde gronden, door den controleur toegestaan.

Die woeste gronden lagen ruim 1 paal verder, dan de desa ~~Tloga~~. Op dien aangewezen, doch onontgonnen grond, vestigden zich toen de onderwijzer Asar (zoon van Elias), Joesoep en andere lieden, die 't Christendom genegen waren. Deze vormden twee gemeenten, maar kregen te zamen één kerk en één schoolgebouw, hetgeen echter geen bezwaar was, omdat zij dicht bij elkaar lagen. „Salatiga, waar deze Zending dus is begonnen, doch dat daarna jaren lang verlaten werd, zal dus nog”, zoo schrijft br. de Boer, „de grootste gemeente worden.”

Verder vroeg br. de Boer of Mevr. v. Vollenhoven het goed vond, dat hij de gemeenten Wonorédjo en Tempóeran aan br. Jüngst overgaf. Voorts vroeg hij geld voor de stichting der beide bovenbedoelde nieuwe gemeenten, voor het verkrijgen van grond, voor bouwen, voor gereedschap en voor ploegvee (karbouwen).

In de gemeente Tóegoe (waarschijnlijk het in bovengenoemden brief genoemde Tlogo) vestigden zich 15 gezinnen met 68 zielen; een Christen-Javaan werd er aangesteld tot Békél of onder-burgemeester.

Toen nu sedert November 1889 br. en zr. Zimmerbeutel

te Kalitjéret gevestigd waren, gaf br. de Boer in Januari 1890, alle door hem gestichte gemeenten over aan de Zendingen uit Neukirchen, behalve Salatiga en Tóegoe. Deze laatstgenoemde gemeente was op ongedachte wijze vergroot geworden met een groot stuk woesten grond, ook door vermeerdering van 't getal gemeente-leden, onder wie o. a. een Mohammedaansche priester, zoodat daar in Maart 1890, 93 Christenen woonden. Eenige maanden later schreef br. de Boer: „Tóegoe is ons vaste punt; van hieruit hopen wij nabij en verre het Evangelie te verkondigen”. Deze gemeente was de laatste die hij stichtte; 27 Maart 1889 waren er, groot en klein, 68 zielen; op denzelfden datum van 't jaar 1890, waren er 93 en daarvan 55 gedoopten; de school werd door 29 kinderen bezocht. De gemeente bestond toen twee jaren.

Br. de Boer zou, op raad van twee doktoren, naar Oengáran zijn verhuisd, als de dood hem niet verrast had. Een half uur na een bezoek van br. Jüngst uit Tempoeran, op 7 Jan. 1891, blies hij den laatsten adem uit. De brs. Jansz, Heider, Kamp en Jüngst waren bij zijn begrafenis, waar br. Jansz sprak. Br. Zimmerbeutel was verhinderd. Br. Jüngst, die 't meest in de nabijheid woonde, zou tijdelijk de gemeente te Tóegoe en te Salatiga waarnemen, met de drie helpers van br. de Boer: Elias als voorganger in de gemeente, Asar als schoolmeester en Joesoep als evangelist.

Br. de Boer liet een weduwe met vier kinderen achter.

Aan 't einde van 't jaar 1890, waren er 24 plaatsen met 300 gedoopte volwassenen en 200 kinderen. Hiervan hadden de Neukirchensche broeders gedoopt 100 volwassenen en 70 kinderen, die hun voor een deel zeker wel door br. de Boer waren toegezonden.

Bij den dood van zending R. de Boer waren er 4 Neukirchener broeders op zijn vroeger arbeidsveld werkzaam. Heider was te Tjemée; F. Kamp te Kalitjéret; A. Jüngst te Tempoeran en A. Zimmerbeutel te Blora; te zamen bearbeidden zij 38 plaatsen met 606 gemeente-leden.

In Nov. 1889 waren br. en zr. Horstman overgegaan naar de Ned. Gereformeerde Zending, die ook op Midden-Java werkt. In het laatst van Januari 1890 nam br.

Zimmerbeutel de Zendingspost Kalitjéret van broeder en zuster Horstman over.

Intusschen hadden zich, nog tijdens het leven van br. de Boer, de Neukirchensche zendelingen nauwer aaneengesloten, en in Juni 1888 een „Bond van Zendelingen der Salatiga-Zending” opgericht.

Zending de Boer trad in het geheel niet en zending Heider slechts gedurende korten tijd tot dien Bond toe (afschrift brief Mevr. v. V. ongedateerd en brieven uit Batavia van Inspector Stursberg van 11 Juni en 31 Dec. 1891).

Br. de Boer heeft altijd gewenscht aan Ermelo door banden der liefde verbonden te blijven, zooals hij schrijft in een brief van 27 Maart 1890, waaruit ook blijkt, dat hij zich als door Ermelo in 1868 afgevaardigd bleef beschouwen, hoewel hij hoofdzakelijk door anderen bezoldigd werd. (Zie blz. 14).

Nadat zich de zendelingen onderling hadden verbonden, werd ook besloten om te Utrecht een Vereeniging op te richten van personen, die gezamenlijk door gebed en belangstelling, met raad en daad, dien Bond zouden steunen, en dit besluit was de aanleiding dat op 17 Dec. 1889 opgericht werd een „Vereeniging tot ondersteuning van de zendelingen der Salatiga-Zending op Java” welke statuten werden goedgekeurd bij Kon. Besl van 13 Maart 1891 N°. 31 en 23 Dec. 1898 N°. 4.

Deze Vereeniging bestaande uit zes dames en zes heeren, maandelijks vergadering houdende te Utrecht, vormt het zoogenaamde Utrechtsche Comité, terwijl het comité te Neukirchen bestaat uit den Inspector met zijn staf van leeraren.

Beide comité's hebben dezelfde rechten en plichten tegenover den Bond van Zendelingen en plegen steeds overleg met elkander, alvorens de vragen en voorstellen van den Bond te beantwoorden.

De broeders, tot den Bond van Zendelingen der Salatiga-Zending op Java aaneengesloten, nemen een geheel eigenaardig standpunt in, zoowel ten opzichte van hunne stoffelijke belangen, als wat betreft hunne verhouding tegenover de comité's te Neukirchen en te Utrecht

Alhoewel zij gaarne in innige verstandhouding, en

gemeenschappelijk overleg wenschen te verkeereren met de vrienden in Neukirchen en in Nederland, met betrekking tot hun zendingswerk, zoo mag hun zelfstandigheid daardoor toch niet worden geschaad.

Het doel van den Bond is: elkaar in geestelijke zaken onderling te steunen en de belangen der zending op samenkomsten (conferenties) 3 malen per jaar te bespreken, en de daar genomen besluiten voor te leggen aan de Comité's te Neukirchen en te Utrecht; echter met dien verstande, dat noch het Comité te Utrecht, noch dat te Neukirchen, die besluiten kan opheffen.

Wél kunnen deze comités die besluiten ontraden, of voorstellen doen, waarop de Bond acht slaat, indien dit in 't belang der zending is.

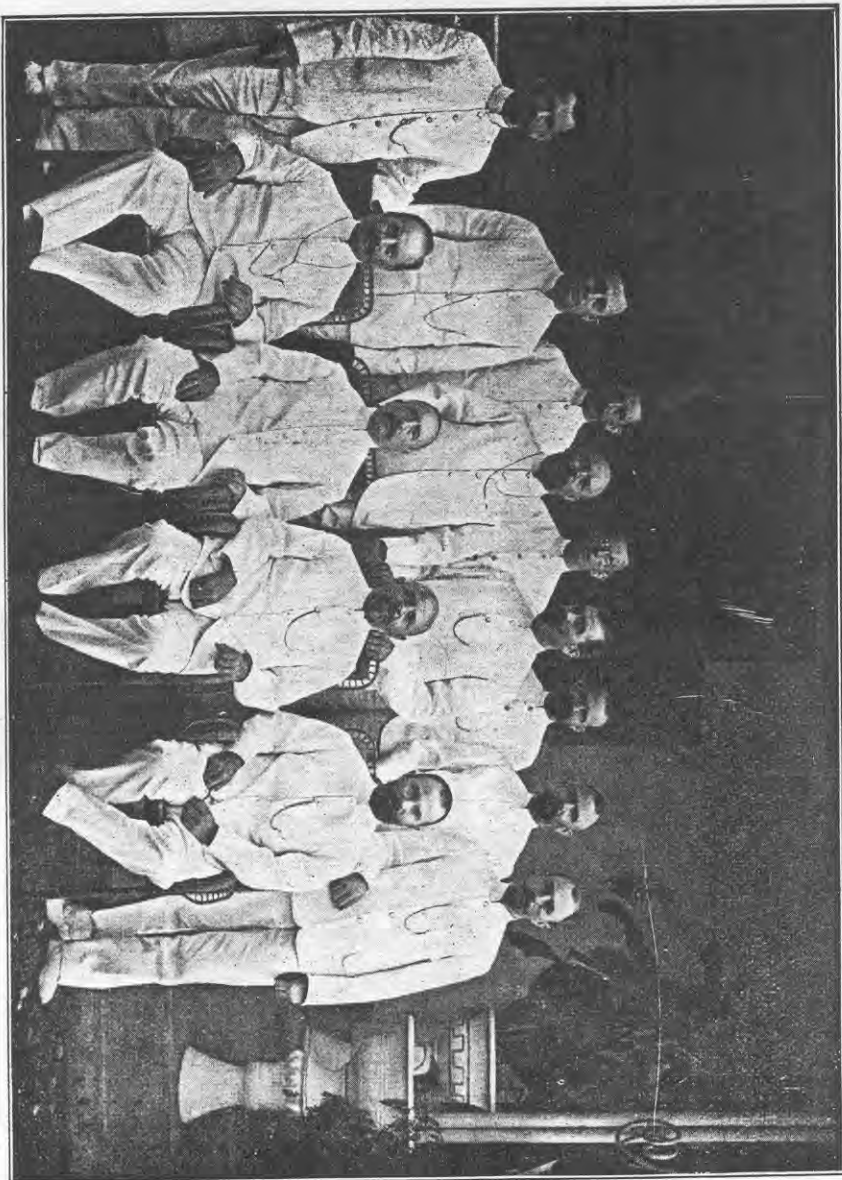
Bij den Bond der zendelingen berust ten slotte in alle gevallen de eindbeslissing, behalve betreffende de uit- en thuisreis der zendelingen en hunne familiën. (zie bladz. 23).

Van wederzijdsche verantwoordelijkheid is echter geen sprake, zoo min in zake het zendingswerk, als wat betreft de finantiën.

Deze worden geregeld door den Penningmeester van den Bond der Zendelingen op Java, die alle gelden, hem uit Neukirchen, Utrecht of van elders toegezonden, in ontvangst neemt en deze maandelijks verdeelt onder de broeders zendelingen, volgens een vastgestelden maatstaf, nadat helpers, onderwijzers, belastingen en huren daarvan betaald zijn. Het uiteenloopen der inkomsten heeft ten gevolge, dat de broeders niet op een vast inkomen kunnen rekenen.

Uitzending der broeders en zusters, die voor de eerste maal uitgaan, geschiedt van uit Neukirchen, na overleg van de beide Comités en den Bond, en het terugkomen der broeders en zusters eischt evenzeer de toestemming van de Comités te Neukirchen en te Utrecht; in beide gevallen moeten de gelden voor de reis beschikbaar zijn. Schulden worden niet gemaakt.

De opleiding der broeders zendelingen van de Salatiga Zending geschiedt in het zendingshuis te Neukirchen bij Mürs, waar, onverschillig van welk kerkgenootschap, slechts jonge mannen worden opgenomen, die onvoorwaardelijk

Broeders L. de Vries,
A. H. O. Heller,
H. Kabeitz,
C. A. J. v. Engelen,
A. Zimmerbeutel,
A. Jungst,
G. van der Veen,
F. Kamp,
G. Dietzel,
P. Gericke,
W. Barth,
J. Bretzler.

Br. Bauszat en br. Schneider, uitgezonden October 1908

De broeders F. Fischer en H. Niephaus.

op den bodem van Gods Woord zich plaatsen en in de liefde van Christus Hem als Zijne heilboden en getuigen met woord en wandel willen dienen.

Hun studie-tijd duurt 4 of 5 jaren, waarvan 4 jaren besteed worden aan hunne wetenschappelijke opleiding op geestelijk gebied, terwijl één jaar uitsluitend besteed wordt om voldoende geneeskundige kennis op te doen ten einde op 't zendingsveld zieken te kunnen helpen en verplegen; ook wordt gedurende dat laatste jaar bijzonder de nadruk gelegd op het leeren der Nederlandsche- en Javaansche talen en een verblijf van enkele maanden in Nederland wordt dan ook zeer bijzonder aanbevolen. In den regel zijn de broeders, als zij gereed zijn om uitgezonden te worden, verloofd.

In Sept. 1891 werden br. en zr. O. Heller naar 't zendingsveld uitgezonden, en in Juni 1894 de brs. C. R. Kühnen en J. F. Droste. Sedert dien tijd komen de zendelingen ongehuwd uit Europa, en na korter of langer tijd (meestal na twee jaren) volgen hen hunne verloofden, nadat de brs. dus aan hunne nieuwe omgeving meer gewend zijn en de taal der Javanen meer hebben bestudeerd. In Europa reeds in ondertrouw opgenomen, wordt het huwelijk op den dag van aankomst der bruiden voltrokken en door een der brs. zendelingen ingezegend.

Zoo gingen ook in April 1897 de brs. G. Dietzel en P. Gericke; in December '98 br. C. A. J. van Engelen; in Juni '99 br. W. Barth; in Jan. 1903 br. H. Kabelitz; in Dec. 1904 de brs. J. Bretzler, F. Schlipkötter, G. van der Veen en L. de Vries; in 1908 de brs. F. Schneider en Chr. Bauszat en in Nov. 1910 de brs. H. Niephaus en F. Fischer naar Java.

Inmiddels was in 1895 zending J. F. Droste genoodzaakt met zijne vrouw het arbeidsveld te verlaten wegens gemaakte fouten; hij ging naar Amerika en van daar naar de Philippijnsche eilanden.

Tot 1891 was uitsluitend gearbeid in de residentie Semarang; met br. Zimmerbeutel werd van toen af, door zijne vestiging te Bora, het arbeidsveld uitgebreid ook over de residentie Rembang en in 1904 werd door de Nederlandsche Gereformeerde Zending de gemeente

Moearatóewa in de residentie Pekalóngan (vereenigd met de residentie Tegal) aan de Salatiga-Zending overgegeven. Op het geheele arbeidsveld (dus drie residenties) wonen ongeveer zes millioen menschen. Er zijn thans (1911) werkzaam 14 zendingsfamilies, terwijl nog twee jonge zendelingen nu hier, dan daar behulpzaam zijn, totdat ook zij een eigen standplaats zullen kunnen gaan innemen. Bovendien zijn 5 zusters als onderwijzeres, ziekenverpleegster of assistente in de apotheek, in den arbeid der Salatiga-Zending. De broeders zendelingen bearbeiten 37 grootere en kleinere gemeenten met 22 inlandsche helpers, 42 onderwijzers en 15 ouderlingen. Er zijn 1526 gedoopte Christen-inlanders en 151 bezoeken de catechisatiën (ontvangen doop-onderwijs); bovendien komen nog 336 geregeld in de godsdienstoefeningen en behooren dus, hoewel nog niet gedoopt, toch voor het uitwendige tot de gemeente.

Het aantal dagscholieren bedraagt 1319; dat op de Zondagsscholen 207 (Statistiek over 1910). Men ziet dus, vergeleken bij de vorige samenstelling van dit overzicht in 1908, vooruitgang.

Om een overzicht te verkrijgen van hetgeen er in den loop der jaren geschied is, zal een korte beschrijving van de voornaamste gemeenten, waar de zendelingen gearbeid hebben en waar zij thans werkzaam zijn, noodzakelijk wezen.

Wij beginnen daarvoor met de plaats, waaraan onze Zending haar naam ontleent en waar voor de eerste maal in April 1855 den Heiligen Doop werd toegediend (zie bladz. 7), namelijk:

1. Salatiga, waar br. de Boer zich in 1888 vestigde. Vanaf zijn dood op 7 Januari 1891 tot het begin van het volgende jaar bleef deze zendingspost onbezet. Toen kwam br. Heller, die in 1894 vervangen werd door br. Kamp. Deze stichtte er eene gemeente en bouwde er een kerkje. Het Tehuis voor Militairen, reeds door br. Heller tot stand gebracht, dient nu nog voor bidstonden, bijbellezingen, jongelingsvereeniging enz.

KERKJE AAN DE BRINGINSEWEG TE SALATIGA

In 1899 vertoefde br. Kamp in Europa, doch keerde reeds in het begin van 1900 naar zijn post terug. In het voorjaar van 1909 kwam hij andermaal naar Europa voornamelijk om herstel van gezondheid te zoeken voor zijne vrouw. De Heer beschikte het anders; hij moest haar missen op 14 Juni 1911. Vermoedelijk keert br. Kamp in 't voorjaar van 1912 naar Java terug.

Een uur ten zuiden van Salatiga ligt Toegoe (waarschijnlijk vroeger Tlogo genoemd, zie bladz. 19), de laatste stichting van br. de Boer, waar 27 Maart 1888 de eerste hut gebouwd werd. Op verzoek van zr. de Boer, van zending Jansz en van de Neukirchensche broeders heeft br. Jüngst na den dood van br. de Boer de gemeente te Toegoe gediend; Elias was zijn helper (brief br. Jüngst van 24 Jan. 1891). Later ging deze gemeente (zie blz. 19) over aan de zendelingen uit Neukirchen en daarmee aan de Salatiga-Zending. Gebrek aan water, vee en hout is een beletsel voor den stoffelijken bloei der gemeente en daaronder lijdt ook haar geestelijke wasdom.

Tijdens de afwezigheid van br. Kamp, werd door br. van der Veen diens plaats ingenomen. De gemeente bestaat voor een groot deel uit Chineezzen, doch in den laatsten tijd vond br. van der Veen het gewenscht samenkomsten in het leven te roepen, waar hij het Evangelie in de Javaansche taal verkondigt; een bewijs dus, dat ook bij de Javanen in Salatiga de begeerte ontwaakt naar Gods Woord. Benjamin, zijn helper, colporteert met bijbelboeken op de groote veemarkten, die alle vijf dagen gehouden worden te Salatiga.

De gemeente in Toegoe vertoont weinig leven. Over 't schoolbezoek is br. van der Veen tevreden, als hij in aanmerking neemt de oprichting van de vele gouvernements-scholen in zijn nabijheid.

De 3e gemeente, Kalikendal, is nog klein en mist een flinken helper.

Br. v. d. Veen bericht van 40 interne zieken, 4439 verpleegdagen en nog 6802 externe behandelingen in 1910.

2. Ambarawa werd van 1894 tot 1900 bearbeid door br. Jüngst, nadat hij uit Europa was teruggekeerd.

Daarna kwam hier br. Zimmerbeutel, die wegens ziekte Blora had moeten verlaten.

In 1895 drong de Roomsche zending het terrein der brs. Kamp en Jüngst binnen, echter zonder veel succes. Deze Roomsche beweging ging uit van een oud-zendeling M. Teffer, die te Ambaráwa woonde, toen br. Jüngst nog te Tempoéran was (zie bladz. 20). Tijdens diens verblijf in Europa, maakte Teffer misbruik van vertrouwen, hetgeen bleek, toen hij korten tijd daarna openlijk tot den Roomschen godsdienst overging. Niet-tegenstaande deze beweging, nam toch in datzelfde jaar de gemeente nog in zielen aantal toe.

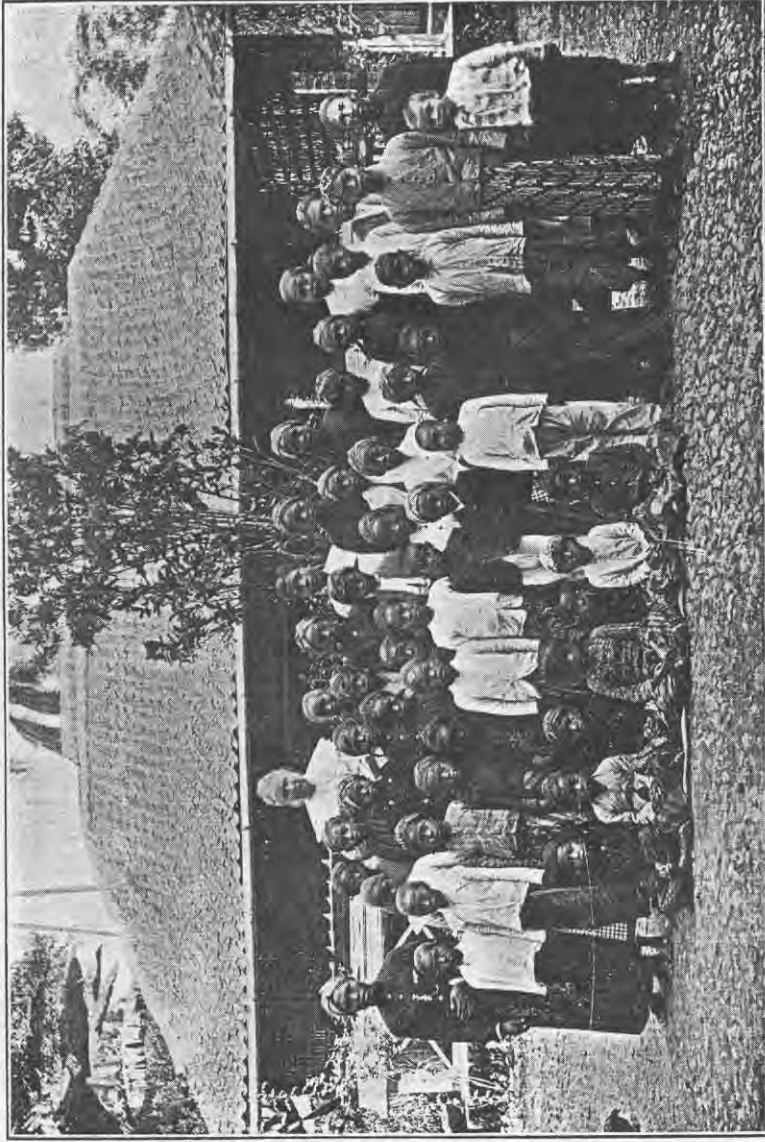
De voornaamste afdeling Wonorédjo, demoedergemeente, kreeg in 1896 een nieuw, flink bedehuis, dat uitsluitend gebouwd was door de gemeente-leden uit Wonorédjo, en Tempoéran, die daarvoor slechts de helft van hun gewone dagloon wenschten te ontvangen. Het werd ingewijd op 12 December 1896.

In 't jaarverslag van 1906 spreekt br. Zimmerbeutel van Ambaráwa als een harde bodem, door het garnizoen in vele opzichten een Sodom en Gomorra gelijk en veel lijdend van het fanatisme der Mohammedanen. Diezelfde toestand bestaat nu in 1911 nog; toch zijn er Gode zij dank, lichtpunten te zien. Geregeld wordt door bijbel-lezing, prediking en gezellig verkeer onder de soldaten, 't zaad des Evangelies uitgestrooid.

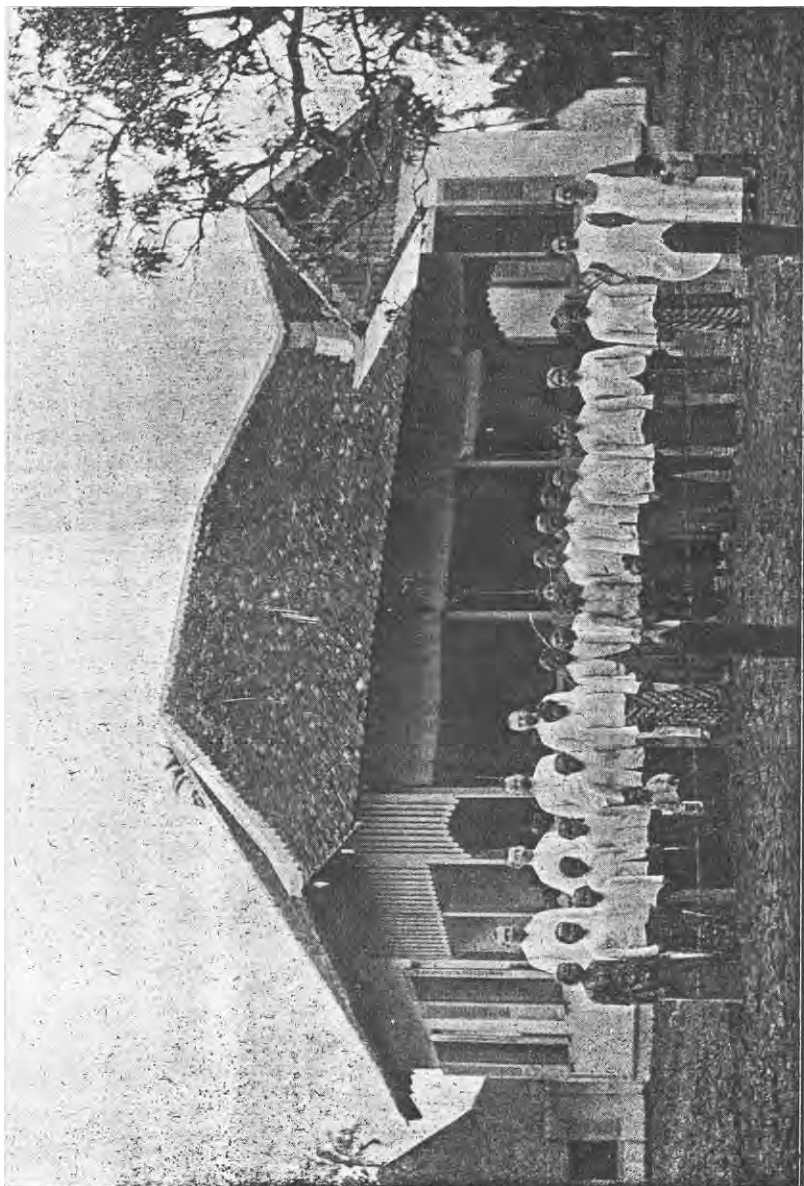
De vijf scholen in Ambaráwa, Banjoebíroe, Ngámpin, Djámboe en Wonorédjo tellen 248 kinderen, 't meest van Mohammedaansche ouders. De naaischool van zuster Zimmerbeutel bloeit.

In den loop van het jaar 1910 werden 33 zieken opgenomen met 2016 verpleegdagen; 3330 maal werden geneesmiddelen gegeven aan zoogenaamd loopende patiënten. Br. Zimmerbeutel bearbeidt de gemeente te Ambarawa Ngámpin, Djámboe, Banjoebíroe en Wonorédjo met omgeving.

3. Poerwodadi, thans de woonplaats van den zendeling, groeide als gemeente het door br. de Boer gestichtte Tjemée over het hoofd. Aanvankelijk was dus Tjemée de hoofdstad van dit zendingsgebied. In 1885 werd hier

School in Banjoebiroe met zuster Zimmerbeutel.

Polikliniek te Poerwodadi.

zendeling Heider geplaatst, die toen een gemeente vond van 14 zielen (zie bladz. 17). In 1892 verliet hij om gezondheidsredenen Java en tevens de zending en in zijn plaats kwam toen zendeling J. F. Droste, die er slechts ruim één jaar bleef om zich daarna terug te trekken, (zie bladz. 23). Daarna bleef deze gemeente weer zonder eigen zendeling tot 1900, toen br. Gericke daar ging arbeiden, veel last ondervindende van zijne helpers, vooral van Doeldjalal. Hij bleef daar echter tot 1907, toen hij naar Salatiga vertrok ter voorbereiding van zijn examen, dat hem recht zou geven aan 't hoofd te staan van een school voor inlandsche onderwijzers. Br. Heller kwam in zijne plaats.

Met Poerwodadi als hoofd-post bearbeit br. Heller de gemeenten te Demangan, Dépok, Gejer, Wólo en Tjemée.

De afdeeling Demangan werd op eigenaardige wijze gesticht door inlanders, die bij br. Kühnen te Kalitjéret geneesmiddelen kwamen halen en toen door hem met het Evangelie zijn bekend gemaakt. Onder aanvoering van een zekeren Dalang, een poppenkastvertoonster, gingen toen na eenigen tijd, 14 mannen naar den zendeling om er meer van te hooren. Dit onderwijs werd door den Heer gezegend en alras kwam de gemeente te Demangan tot stand.

Met Dr. van der Leij als geneesheer, en onder beheer van een vereeniging van broeders der Salatiga-zending, gesteund door Gouvernements-subsidie, is het hospitaal te Poerwodadi een gezegend arbeids-terrein voor den zendeling, die het als Evangelisatielokaal gebruikt en er elken ochtend gedurende de polikliniek godsdienstoefening houdt.

De scholen te Poerwodadi, Demangan en Tjemée hebben respectievelijk 42, 38 en 18 leerlingen.

De gemeente Poerwodadi is stationair; Zondagsschool wordt door een der zusters gehouden, die tevens in het ziekenhuis van Dr. van der Ley werkzaam is en tijdelijk neemt zij ook een school waar, waar Chineezers en verscheidene Javanen onderwijs ontvangen in de Hollandsche taal.

Demangan, waar nog niet lang geleden een nieuw kerkje, tevens school gebouwd werd, ondervindt den invloed van de stichting van verscheidene Mohammedaansche scholen en ook de godsdienstoefeningen werden steeds minder

bezocht door vertrek van belangstellenden en door het heerschen der cholera; thans zijn daarom de diensten gestaakt en bezoeken de weinige gemeente-leden de kerk te Poerwodadi op een uur afstand. Dit kerkje werd 5 April 1908 ingewijd.

In Dépok bouwden de Christenen met hun ouderling Marsan indertijd een kerkje uit eigen middelen; hij is nog steeds de hulp van den zendeling.

In Géjer werkt, zooveel zijn tijd toelaat, de helper Jochanan onder de spoorwegarbeiders.

Wólo met zijn vrouwen helper Jotham is een der weinige gemeenten, die voor armen- en weduwenverzorging geld opbrengen. Thans wil deze Jotham zijn werk eindigen.

De school gaat achteruit tengevolge van den drang van vele Javanen om onderwijs in de Nederlandsche taal, waarvoor br. Heller geen onderwijzer heeft; wel echter de Gouvernementsschool.

Tjemée, op de grens van Soerakarta, waar de sultan van Solo zijn macht uitoefent, zal misschien van beteekenis worden, nu 't vorstendom Solo voor 't Evangelie geopend is.

4. Kalitjérèt. De eerste zendeling, die aan deze gemeente het Evangelie bracht, was br. Horstman in 1885. Daarna kwamen in verloop van tien jaren achtereenvolgens de broeders Zimmerbeutel (1889), Kamp (1891) en Kühnen (1894). In deze gemeente vooral is merkbaar de goede invloed, die van een flinke zendelingsvrouw uitgaat, als zij zich bezighoudt met onderwijs aan de jeugd en in 't bijzonder dat van jonge meisjes. Daarom was het ook zoo dubbel smartelijk, toen br. Kühnen zijne vrouw reeds in 1899 verloor.

Kalitjérèt heeft veel te lijden van droogte en dientengevolge misgewas. De aanleg van een waterleiding in 1911 zal veel tot verbetering kunnen bijdragen.

In 1897 weigerde de zendeling langer, zooals dit vroeger geschiedde, trek- of ploegvee in bruikleen te geven, omdat hij er geen gunstige resultaten van zag. De bevolking beantwoordde deze weigering met bedreiging, doch verder kwam het niet, omdat men den zendeling te veel noodig had voor medicijnen.

De nieuwe kerk te Tempoeroeng.

Br. Kühnen hertrouwde, doch vertrok spoedig daarna naar Europa, terwijl zijne plaats aanvankelijk tijdelijk, doch later blijvend werd ingenomen door br. en zr. Kabelitz. De voornaamste gemeente van dezen zendingspost is Tempoeroeng, waar de vroegere helper Joesoep thans loerah (dorpshoofd) is. Hier is veel geestelijk leven, ook reeds tijdens het leven van br. de Boer, die er eene school stichtte, welke hij door de bevolking zelf liet onderhouden, omdat hij dit voor deze gemeente zeer nuttig oordeelde.

't Aantal kinderen, dat bij den zendeling in huis is, bedraagt thans ongeveer 50; somtijds wel meer. De school bloeit en Kasmā en Samsodin zijn goede helpers.

Zuster Mol, die haar diensten als verpleegster nu eens hier en dan weer elders verleent, heeft haar tehuis in Kalitjérèt, waar, na het vertrek in 1911 van de zendingsfamilie Kabelitz naar Europa, br. en zr. Bretzler tijdelijk als plaatsvervangers zijn opgetreden.

In het ziekenhuisje waar een geneesheer zoo'n dankbaren arbeid zou vinden, werden in 1910 verpleegd 177 patiënten met 9802 verpleegdagen; bovendien is er een druk bezochte polikliniek, waar tevens 't Evangelie verkondigd wordt. Nu er goed drinkwater gevonden is, is de aanleg van een behoorlijke leiding nog maar een kwestie van tijd en neemt het waterhalen op vrij grooten afstand (ook voor het ziekenhuisje zulk een groote moeielijkheid) een einde.

De gemeenten door den zendeling van Kalitjérèt te bedienen zijn: Tempoeroeng, Karángeneng dat vereenigd is met Klampok (zie bladz. 18) en Kalitjilik.

5. Kendal. In 1893 vestigden zich hier br. en zr. Heller, voornamelijk terwille van de zoogenaamde Sadrach-Christenen.¹⁾ Deze aanhangers van den Christen-Jayaan Sadrach, waren in twee groepen verdeeld. De eerste groep woonde te Sréndeng en had Thaddeüs tot ouderling en de tweede groep vond men te Pidodo met Jacob tot hoofd.

De groep Pidodo sloot zich nauwer bij den zendeling aan en de groep Sréndang verwijderde zich steeds meer van hem. In 1896 kwam er echter ook toenadering van

¹⁾ Belangstellende lezers kunnen over Sadrach en zijn voorgangers Ibrahim, Coolen enz., de Salatiga-Zendingsberichten naslaan, jaargang 1907 No. 7 en 9; „Javaansch christendom“.

deze groep en zelfs Sadrach vermaande zijne volgelingen, dat zij zich bij den zending moesten aansluiten. Sadrach was toen 60 jaren oud. Toen in 1899 Sadrach tot de Apostolische gemeente was overgegaan, liet hij dit aan zending Heller mededeelen, met verzoek hem als „gezant Gods” te erkennen. Ook was een hevige brand te Kaliwoengoe, waardoor 837 woningen in de asch gelegd werden, aanleiding dat de bevolking zich meer bij br. Heller aansloot, waartoe ook bijdroeg het uitreiken van geneesmiddelen. Tot 1907 bleef br. en zr. Heller te Kendal werkzaam; toen verhuisden zij naar Poerwodadi en kwamen br. en zr. Bretzler in hunne plaats. Door den voortdurend slechten invloed van 't klimaat op hunne gezondheid, waren deze genoodzaakt hun post in 1910 te verlaten; tijdelijk zijn ze thans te Kalitjèrèt.

Omdat Kendal gebleken is als woonplaats niet geschikt te zijn, zal het voorloopig door den zending, die te Semarang woont, bediend worden. Thans is dat br. Schneider, die behalve in Kendal ook in Kedoengpàni en in Bâlok het Evangelie heeft te brengen.

Br. Bretzler berichtte, dat hij in 1909 heeft uitgereikt aan de bevolking in Kendal en omstreken 4500 chinini-tabletten à 200 mgr. en bovendien nog 1½ K.G. losse chinine. Bovendien verstrekke het Gouvernement 77950 chinine-tabletten en ook de dokter schreef natuurlijk nog heel wat chinine in verschillenden vorm voor; wel een bewijs dat er veel malaria-koortsen heerschen.

Reeds tijdens br. Bretzler te Kendal woonde, ging de gemeente allengs achteruit, door gebrek aan hulp. 't Getal Sadrach-Christenen slonk steeds, doordat velen tot den Islâm terugkeerden.

6. Semarang. Br. Hoozoo werkte hier in 1890 nog met zijn helper Asa Kimom, een hulponderwijzer en twee kweekelingen; de gemeente telde toen 154 zielen en de school 76 leerlingen. In de buitengemeente Kájoe Apoe had hij twee helpers. Deze gemeente telde toen 84 zielen en 30 leerlingen.

In 1898 werd deze post van het Ned. Zending Genootschap door br. J. Kruijt te Modjo Warno overgedragen aan de Salatiga-Zending. De gemeente verkeerde

Achterzijde van de kerk te Mlaten (Semarang).

in een zeer treurigen toestand. Zendeling Bieger had het werk van zendeling Hoozoo bij diens overlijden op 2 Juli 1896, overgenomen, maar Bieger was ontslagen geworden (afschrift brief J. W. Gunning van 7 Maart 1899). Een groot gedeelte werd Roomsch, een ander deel sloot zich aan bij een Ambonees, die een Apostolische kerk wilde stichten, en een klein gedeelte volgde Bieger. Van de gemeente van br. Hoozoo waren nog slechts 44 volwassenen over.

De school te Semarang stond stil, maar werd in 1898 door de Salatiga-Zendelingen weer geopend met 20 kinderen. Nadat een en ander geregeld was, werd br. Dietzel in Juli 1899 hier geplaatst, nadat hij zich eerst nog een poosje te Blora had gevestigd.

De helper Jonathan was bij hem gekomen bij de overname der gemeente, en een tweede helper, Nechonja, werd op de school geplaatst. Deze misdroeg zich, werd ontslagen en ging naar Bieger, die ook een school hield voor Javaansche kinderen.

Tijdens het verblijf van br. en zr. Dietzel van 1907 tot 1909 in Europa, werd hun werk waargenomen door br. en zr. van der Veen.

Br. Dietzel vermeldt in zijn jaarverslag over 1910, dat er veel meer bijbels, nieuwe testamenten en gedeelten daarvan werden verkocht, dan vroeger. Er is te Semarang een Zondagsschool voor Chineesche kinderen en eene voor Europeesche kinderen, beiden in bloeienden staat. In Tjandi opende hij een nieuwe school. De zendingsscholen te Semarang ondervinden den invloed van de gouvernements-scholen in de nabijheid. Br. Dietzel bedient behalve Semarang ook de gemeente te Tjandi. Aan ziekenbehandeling is door de aanwezigheid van goede hospitalen en geneeskundigen, geen behoefte.

7. Blóra. Hier vestigde zich in 1891 br. Zimmerbeutel. Evenals br. Kühnen te Kalitjérèt en br. Heller te Kendál, deed deze zendeling veel aan ziekenverpleging en ziekenbehandeling. In 1892 opende hij een school, waarvoor hij subsidie kreeg van het Gouvernement. Hij ondervond ook in zijn zedingsarbeid veel medewerking

van inlandsche hoofden en ook van den Assistent-Resident, die hem zelfs een goed gebouwd ziekenhuisje met steenen fundeering, voor 30 à 50 personen, ten geschenke gaf. Hij stelde liefde-maaltijden in op de Christelijke feestdagen, en deed vele evangelisatie-reizen.

Den 27sten Juni 1893 verloor br. Zimmerbeutel zijne vrouw; zij liet hem 3 kinderen na. Zij was zóó bemind bij de bevolking, dat men, na haar dood, een straat te Blóra naar haar, Wilhelmina Hausselstraat, noemde. Na eenigen tijd hertrouwde br. Z. met de zuster zijner overleden vrouw.

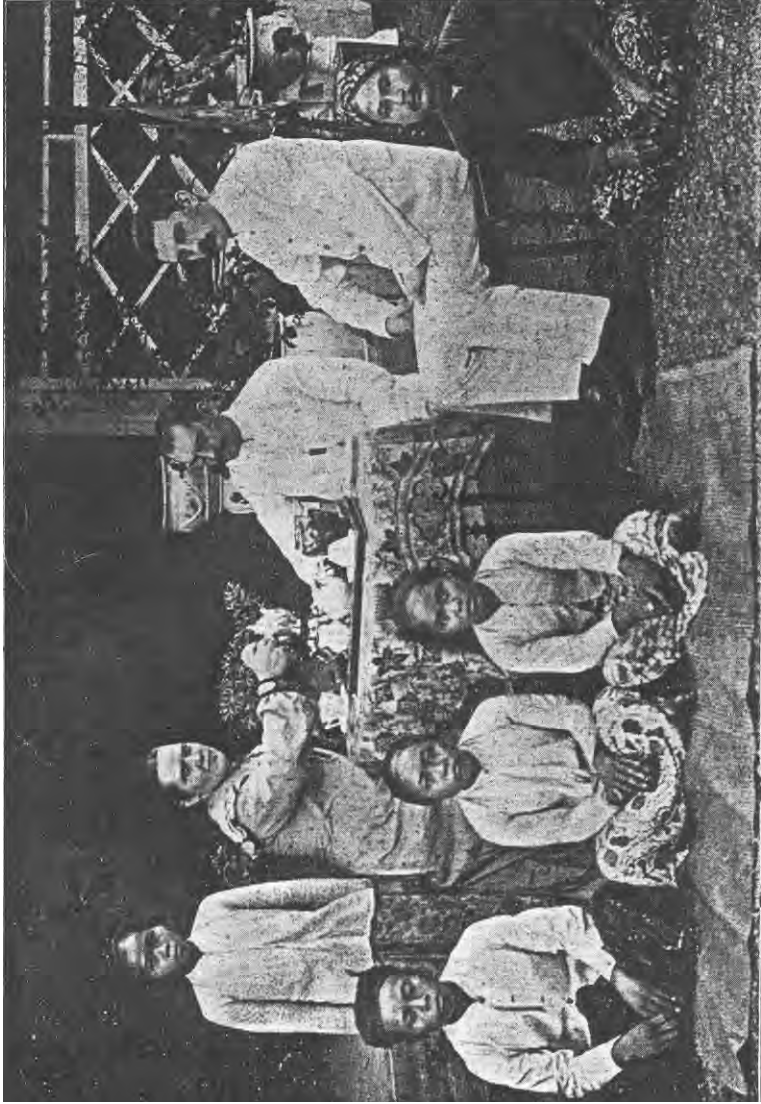
Van de ongezonde woning te Blóra, verhuisde hij naar Rombáng, doch keerde, om den grooten afstand, later naar Blóra terug.

Onder de gedoopten in 1895 behoorden Raden Marto Poesóno (zijn doopnaam was Ismángo) en zijne vrouw Mas Padmi; beiden leden van de keizerlijke familie van Solo.

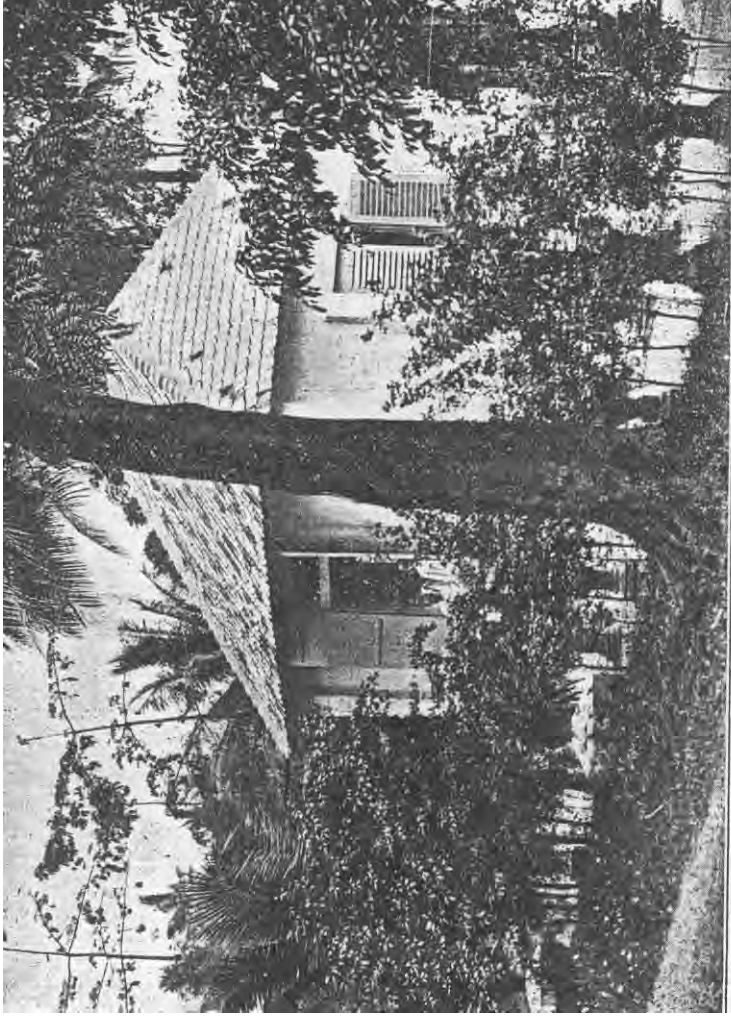
In 1891 werd een zekere Gyrondi gedoopt, een gewezen onder-Pengóeloe (tweede Mohammedaansche priester) tegelijk met zijn kind in de desa Bandjaredjo. Zij kregen de namen Andreas en Alpheüs. Na lang dralen werd zendeling Zimmerbeutel wel overtuigd van den ernst van 's mans bedoeling, door het feit, dat hij zijn ontslag als priester had genomen, en dat zijn gezin leefde van de opbrengst van den verkoop van vruchten op de markt. Toen kon hij den doop niet langer weigeren.

Twee inlandsche colporteurs van het Britsch en Buitenslandsch Bijbelgenootschap, verkochten in het jaar 1895 3000 bijbels of gedeelten daarvan. Voor de begeleiding van den kerkzang, vormde broeder Z. een fanfare-corps. Allerlei bewijzen dus van geestelijk leven.

Door aanhoudende ziekten van hemzelf en zijn gezin, was hij genoodzaakt naar Ambaráwa te verhuizen. De aanleiding tot het brengen van het Evangelie in Blóra, is wel een te wonderlijke leiding Gods, om haar niet in 't kort mede te deelen. Een oude Javaan droomde, dat de ware Godsdienst eenmaal te Blóra zou worden verkondigd door mannen, die geen saroeng dragen (geen inlanders zijn). Deze droom gaf hem aanleiding, om zich bij den nieuwen zendeling aan te sluiten.

Broeder en Zuster van Engelen met bruine en blanke gasten.

Operatie-kamer te Blora.

Br. v. Engelen meldt in zijn jaarverslag over 1906, dat hij en zijne vrouw bijna 't geheele jaar niet gezond waren. Bovendien mislukte de oogst, waardoor de levensmiddelen zeer duur werden en tevens schaars.

Het optreden van een dweeper Samin, wiens volgelingen verward werden met de Christenen, gaf aanleiding tot heftigen tegenstand onder de Javaansche beambten. Hoewel dit misverstand door den Assistent-Resident werd bestreden, bleven toch de gevolgen niet uit, want in Póelo en in Djépon, een jeugdige gemeente, werd de school er zeer door geschaad. In Blóra, Póelo, Kradénan en Soemoerbáta werd het geestelijk leven dieper. In Djatirógo wonen 4 Christenen, die getrouw 's Zondags met eenige bureu samenkomen en bidden. In Blóra kwam een vroegere bijbelcolporteur Timotheüs als helper; op de school gaan 220 kinderen, waaronder verscheidenen van hadjis en santris.

In Blóra brachten de gemeente-leden eenig geld bijeen voor een nieuwe kerk. Br. van Engelen meende, dat de zendingspost in zijn geheel verlegd moest worden naar een hooger gelegen plaats, even buiten Blóra.

Een flink huis voor kostkinderen en een doelmatig ingerichte operatie-kamer werden gebouwd. De ziekenbehandeling is bij br. van Engelen een krachtig middel voor de zending; de gemeenten in Djatirógo, Póelo en Kradénan zijn door 't geven van geneesmiddelen ontstaan.

Dr. Deggeler in Tjepóe is de steun, en in alle ernstige gevallen de hulp en raadsman van br. van Engelen. Hij hielp hem ook bij het in behoorlijken staat brengen van het ziekenhuisje, dat, om zijn degelijke inrichting, door het Gouvernement met subsidie gesteund wordt. De zending is zelfs kosteloos telefonisch met den dokter verbonden.

Zuster van Engelen bestuurt de naai- en handwerk-school voor Javaansche meisjes.

Blóra blijft het terrein, waar br. v. Engelen werkt, hoewel hij tijdens zijn verblijf in Europa, van 1907 tot einde 1908, vervangen werd door br. de Vries, die toen nog geen eigen zendingspost had.

In 't begin van 1910 werd een Hollandsche zendings-

school te Blora geopend voor Chineesche kinderen en voor Javaansche uit de betere standen. Deze school, op verzoek en op kosten der Chineezzen gesticht, staat onder de leiding van zuster Jacoba Mooy; einde December telde deze school 43 leerlingen, verdeeld over vijf klassen. Er zijn 12 meisjes-leerlingen. Een flinke Europeesche leerkracht is hoog noodig en, zoo de Heer wil, zal die ook wel komen; eene gediplomeerde zuster meldde zich reeds aan.

De Javaansche school bloeit en telt 215 leerlingen; naai- en handwerkscholen worden trouw bezocht. Ook de bijbelcolportage gaat flink. De gemeenten van br. van Engelen nemen toe in inwendigen wasdom.

In den loop van 1910 werd begonnen met den bouw van een nieuwe woning en schoolgebouw; kerk en ziekenhuis zullen volgen. 't Zal wel einde 1911 worden vóór alles gereed is op het stuk grond, dat op eenigen afstand gelegen van de oude woning, hooger ligt en daardoor gezonder is.

De ziekenbehandeling met hulp van den dokter te Tjepóe gaf in 1910 een cijfer van 4453 personen; dagelijks werd de polikliniek bezocht door gemiddeld 73 menschen. De verpleegdagen van opgenomen zieken waren 6305. Toch wordt het opnemen tot de noodzakelijkste gevallen beperkt.

Zuster Böhl, die einde 1909 met br. en zr. van Engelen en met zuster Mooy naar Blora kwam, is een uitstekende hulp bij de verpleging van zieken.

In Djépon zijn nagenoeg geen gemeente-leden door den Mohammedaanschen invloed; ook de school beteekent daar niet veel door de oprichting van meerdere desa-scholen in de buurt.

Póeloe ligt op te grooten afstand van Blora om van daaruit goed te worden bediend; en een helper voor Poeloe ontbreekt.

De gemeente Kradénan verkeert in bloeienden toestand. Aldus luiden de berichten in het jaarverslag over 1910 van de gemeenten, waar br. v. Engelen werkzaam is.

8. Bodjonegòro werd 31 Maart 1903 voor de eerste maal door de prediking van het Evangelie bearbeid door

br. Barth. Hij ondervond daarbij veel steun van den Assistent-Resident, een geloovig Christen. Br. Barth begon met den inlandschen helper van br. van Engelen gedurende tien dagen te leenen, welke tijd, door 's Heeren zegen, voldoende bleek om een begin te maken. Na drie maanden kreeg hij Johannes uit Kalitjérèt als onderwijzer en diens vader Joesoep als helper.

De oprichting van eene school en naaischool en het behandelen van zieken, werkten mede om de Javanen te bereiken. Na een jaar had br. Barth reeds een 70-tal menschen, die geregeld ter kerk kwamen. In Bodjonegóro bouwde hij eene kerk, die den 10^{en} December 1905 werd ingewijd; ook bouwde hij een onderwijzerswoning en een huis voor zijn eigen gezin. Hij werkte veel onder de soldaten. Tot den bouw van een nieuw ziekenhuisje werd in 1907 overgegaan.

Zuster Barth opende eene school voor aanzienlijke Javaansche meisjes. Op den 1^{en} Kerstdag 1906 werd te Tjéngkong (3 uur gaans van Bodjonegóro) eene gemeente gesticht.

Toen in 1909 br. en zr. Barth naar Europa vertrokken, kwamen br. en zr. Schlipköter hunne plaats waarnemen.

De bij-gemeente Ngringin lijdt veel door slechte oogsten; Tjéngkong is in dit opzicht veel beter en in zekeren zin is de bevolking daar wèlgesteld. De ziekenbehandeling geschiedt daar door een ouden Christen-inlander, die daarbij tevens het Woord Gods verkondigt. Eene school is er nog niet.

Bodjonegóro, de standplaats van den zendeling, vertoont weinig leven; een enkele desa in de buurt geeft hoop. Met hulp van Jotam verpleegde br. Schlipköter in 1910 gemiddeld per dag 2 zieken in het ziekenhuisje en 5 loopende patiënten.

Doordat hij zijn onderwijzer moest ontslaan, moest br. Schlipköter het aantal leerlingen terugbrengen tot 40, 't grootste aantal dat 't Gouvernement in dit geval toestaat. De Javanen en Chineezzen verlangen de Nederlandsche taal te leeren en br. Schlipköter vond in de opheffing van een paar kleine Hollandsche schooltjes aanleiding om

aan dat verlangen te voldoen; hij ziet reikhalzend uit naar een Europeesche onderwijskracht. — Zr. Schlipkötter geeft aan Javaansche en Europeesche meisjes onderwijs in handwerken.

Tot deze zendingspost behooren dus de gemeenten Ngringin met de desa Koetsie, Tjéngkong en Bodjonegóro met de desa Mori.

Volgens de statistiek over 1910 zijn er 69 gedoopten en bovendien 58 bezoekers der godsdienst oefeningen.

9. Pekalóngan, de eerste zendingsgemeente in de residentie van dien naam, werd aan onzen zendeling Jüngst den 30^{en} Aug. 1904 ter woon aangewezen. Hij had den helper Jotam van br. Zimmerbeutel bij zich. Er waren 6 Christenen bij zijn komst aanwezig, waaronder Johanna, een doopeling nog van zendeling A. Vermeer van de Ned. Geref. Zendingsvereniging.

Op eenigen afstand van Pekalóngan woonden bij zijn komst Christenen, die aanhangers van den Christen-Javaan Sadrach waren. (Zie noot bladz. 29).

De Gereformeerde Zending had nog één enkele kleine gemeente Moearatóewa, die zij aan br. Jüngst wilde overdoen. Om de vele onaangenaamheden, die daar waren, had hij er toen geen lust in; later echter stichtte hij daar een school. Br. Jüngst werkte ook onder de Madoereesche soldaten, die geen Javaansch maar alléén Maleisch verstaan.

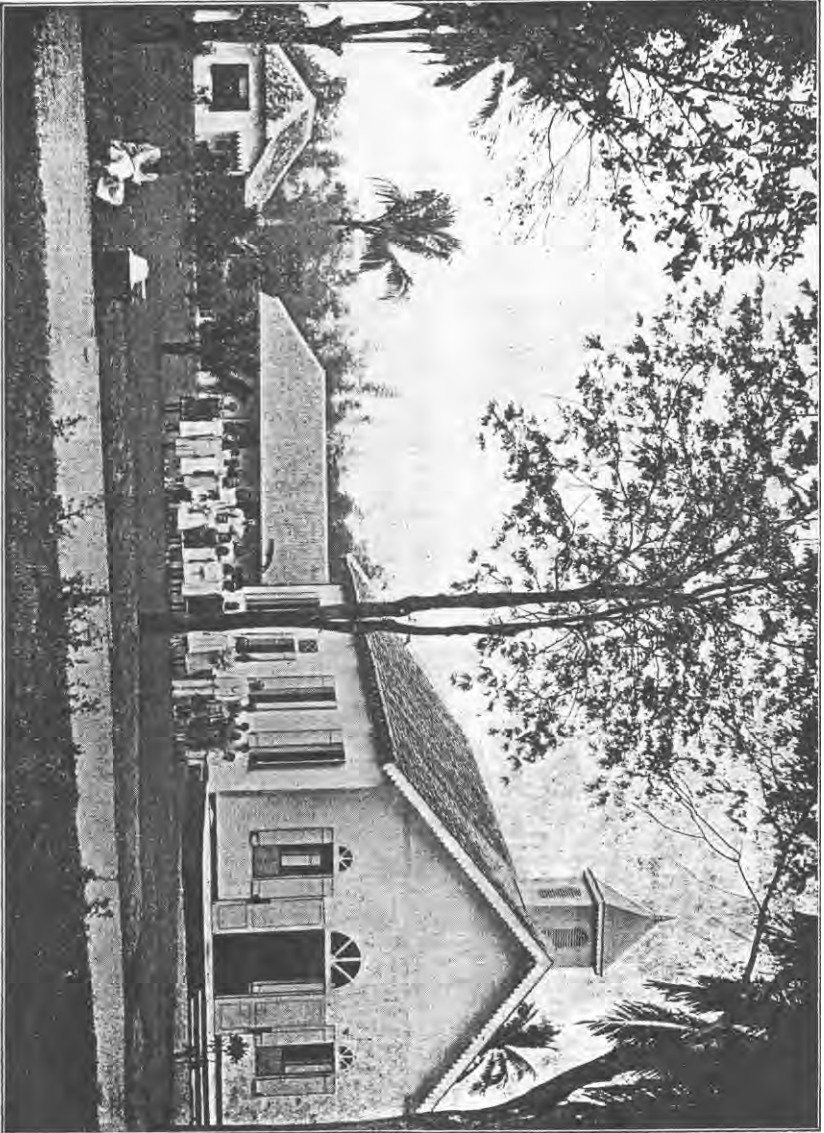
In 1904 sloot zich eene geheele gemeente Sadrach-Christenen bij br. Jüngst aan, met 123 zielen, waarvan er echter slechts 51 gedoopt waren door een zendeling; de overigen waren of niet gedoopt, of door een gevolmachtigde van Sadrach.

Groote onkunde heerschte er.

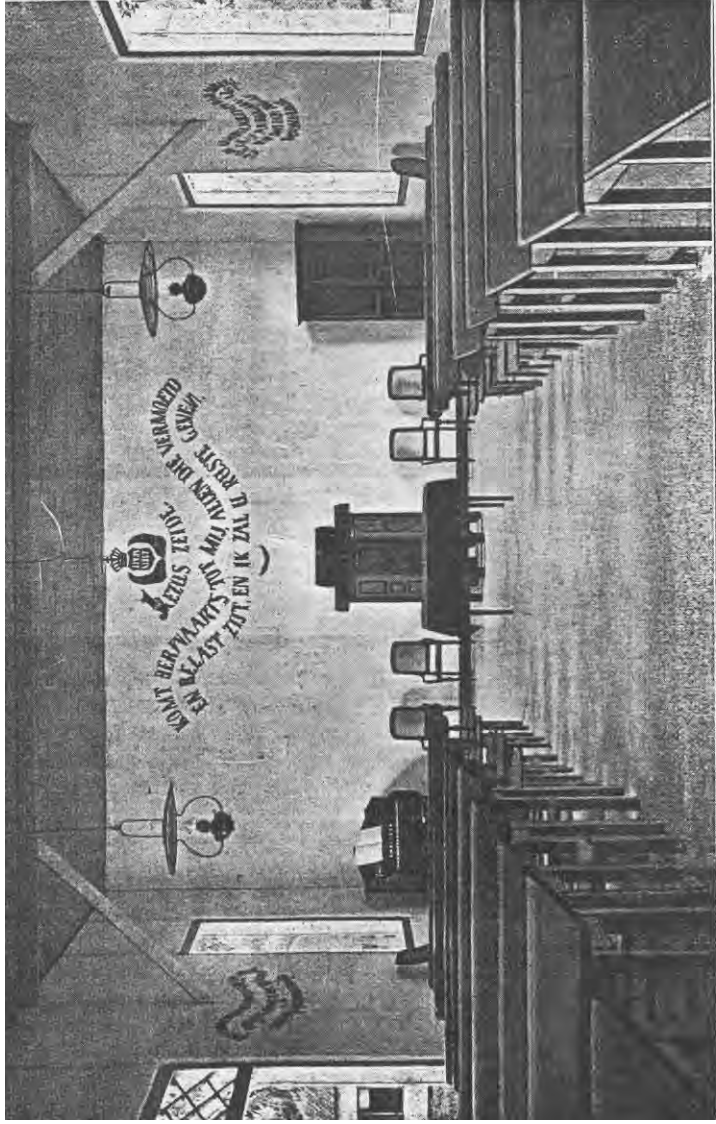
Br. Jüngst bouwde met hunne hulp een bamboekerkje te Temoe-ireng. Stoffelijke belangen bleken alras de beweegredenen te zijn geweest van hunne bezoeken bij den zendeling.

De helper Jotam ging terug naar Ambaráwa en werd vervangen door Martoredjo uit Djámboe.

De Maleische godsdienst oefening onder de soldaten,

Kerk in Bodjonegoro (van buiten).

Kerkje te Bodjonegoro (van binnen).

werd zoo slecht bezocht, dat zij moest worden opgeheven.

De Javanen waren in het begin erg wantrouwend, getuige het schoolgaan en de ziekenbehandeling; de Chineezzen waren toeschietelijker.

Allengs verminderde in 1906 op de school te Pekalóngan 't aantal Chineesche kinderen, terwijl dat der Javaansche kinderen toenam.

Door ziekte van zuster Jüngst, werd de Zondagschool opgeheven.

Kedoengwóeni bleek ongeschikt om een geregeld tezamenkomen tot stand te brengen.

In Moearatóewa nam 't aantal bezoekers der samenkomsten toe, onder leiding van den helper Eliëzer.

In Poelosári ontwikkelde zich het werk gezegend. 't Licht breekt daar meer en meer door.

Einde 1906 had br. Jüngst 168 gedoopten, 3 helpers, 2 onderwijzers, 5 ouderlingen en 33 schoolkinderen.

Toen in 1908 br. en zr. Jüngst wederom naar Europa terugkeerden en het bleek, dat om verschillende redenen Pekalóngan niet geschikt was voor de vestiging van een zendeling, werd deze post aanvankelijk verlaten, doch in Februari 1909 vestigden zich br. en zr. de Vries te Pemálang. Bij hun komst was te Pekalóngan, noch te Pemálang een helper,

In zijn jaarverslag over 1910 deelt br. de Vries mede, dat hij in dat jaar een school te Pemálang gebouwd heeft, waarop hij in hoofdzaak Chineesche kinderen onderwijst en wel het meest meisjes. Ook te Pemálang bestaat een vraag naar Hollandsch onderwijs en aan eene Europeesche onderwijzeres komt meer en meer behoefte.

Temoe-ireng, door een helper bediend, heeft een school met \pm 50 leerlingen.

In Pekalóngan leiden de helpers de godsdienst-samenkomsten in een gedeelte van de apotheek van dr. de Graaf en deze worden vooral bezocht door politie-soldaten (Menadoneezen).

Moearatóewa mist een onderwijzer, zoodat de school door een helper wordt gehouden; geen wonder dat 't onderwijs daaronder lijdt.

De invloed van de vroeger veel verbreide leer van Sadrach is in deze geheele zendingspost van br. de Vries nog terdege merkbaar.

10. Moga. Voor de eerste maal werd deze post bezet, toen br. en zr. Schlipköter er zich in 't begin van 1907 vestigden; 't klimaat is koel als dat te Salatiga, doch 't is er even stormachtig als te Ambaráwa; goed drinkwater deed deze plaats tot woonplaats voor den zendeling kiezen.

De gemeente Poelosári, die vroeger behoorde tot de zendingspost te Pekalóngan, werd nu gevoegd bij dien te Moga. Hier vond br. Schlipköter dan ook een onderwijzer Johannes, een school met 35 christen-kinderen en een helper Kartowidjojo.

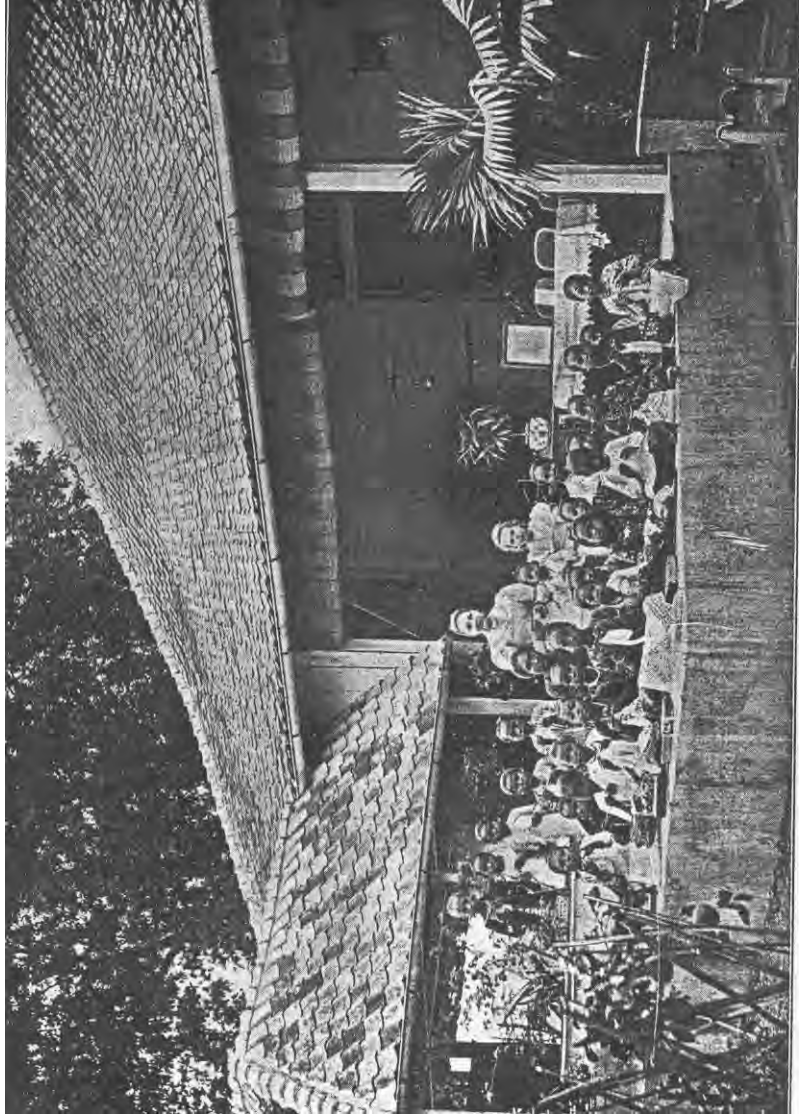
In Moga en Poelosári vond hij 64 gedoopte christenen en nog een 80-tal ongedoopten, die de samenkomsten bezochten, (brief 22 Juli 1907.)

Br. Jüngst was nog tot Maart 1908 te Pekalóngan zeer tot steun en raad van den jongen broeder Schlipköter; Moga, vroeger een verblijf van Sadrach-christenen, had zich in 1905 bij de Salatiga-zending aangesloten; in November 1907 slaagde br. Schlipköter er in een beproefd helper Amram te kunnen aanstellen en in 1908 bouwde hij een klein school- en vergader-lokaal. In 1908 verleende hij 2500 malen hulp aan zieken.

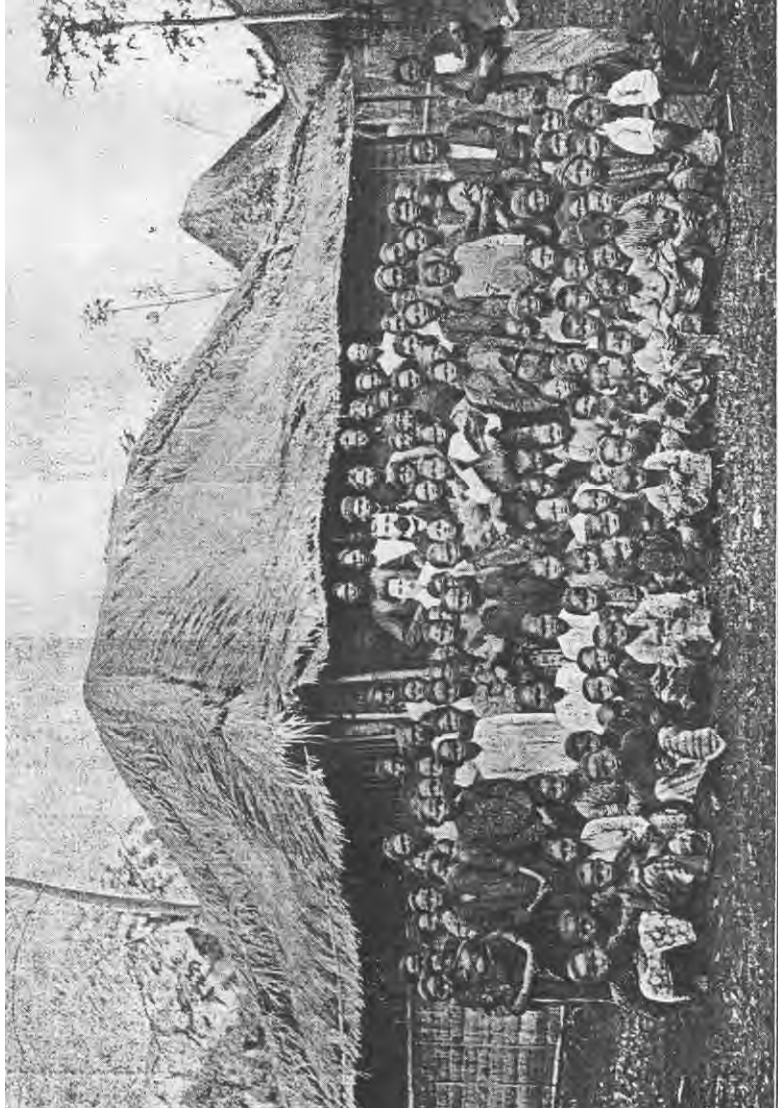
Door ziekte van zijne vrouw gedwongen, verliet br. Schlipköter in 1909 Moga, Poelosári en de bijgelegen desa Penákir, die hij in 'den korten tijd van zijn verblijf met veel zegen bearbeid had, om br. en zr. Barth, die naar Europa gingen, te Bodjonegóro te gaan vervangen.

De plaats van br. en zr. Schlipköter te Moga werd vervuld door br. Bauszat, die daar reeds geruimen tijd bij br. Schlipköter was geweest om voor eigen arbeid te worden opgeleid en tevens tot diens hulp. Gedurende 3½ maand was br. Bauszat alléén, doch daarna kwam zijne verloofde uit Europa en volgde zij hem na hun huwelijk in het einde van 1909 naar zijn post.

In zijn jaarverslag over 1910 schrijft br. Bauszat, dat hij door het oprichten van een ziekenhuisje tevens

Zuster Barth en hare naai-school.

Vergader-lokaal te Poelosari.

de gemeente ziet toenemen, uit de bewoners van omliggende desa's. In Moga zelf toont de bevolking geen toenadering deels door domheid, deels door tegenwerking van hadji's en santri's. In het ziekenhuis werden in 't jaar 1910 verpleegd 92 zieken met 3914 verpleegdagen; de meesten zijn gewone zieken; wonden hebben zij niet zooveel als elders en daarom is de polikliniek weinig van beteekenis.

Poelosári gaat steeds vooruit; een nieuwe school wordt gebouwd, ook met 't oog op het bezoek der Chineesche kinderen, die zeer gesteld zijn op een net gebouw.

Uit Penákir op eenigen afstand van Poelosári, komt nog slechts een kleine schare, die te Poelosári ter kerk gaat.

Des Zondagsochtends, als de menschen bij het dorps-hoofd moeten komen om belasting te betalen en in grooten getale (50—100) tezamen waren, trachtte br. Bauszat daar met goedvinden van den loerah (dorpshoofd) aan hen 't Evangelie te brengen. Dat wekt natuurlijk ook tegenstand. Het resultaat van dien arbeid moet derhalve nog worden afgewacht; hier en daar moest hij zijne bezoeken reeds staken.

De laatst (in 1910) uitgezonden zendelingen H. Niep-haus en F. Fischer hebben nog geen eigen zendingspost, doch bereiden zich tot hunnen arbeid voor onder leiding der andere broeders. Als hunne verloofden D. V. in 1912 hen volgen, wordt door den Bond op Java hun een stand-plaats aangewezen.

De arbeid der Salatiga-Zending verkeert nog in het stadium der kleine dingen, doch ook daarin is Gods grootheid te bewonderen en daardoor kan Zijn Naam worden grootgemaakt.

Getrouw aan het beginsel om voor hunne persoonlijke behoeften, zoo min als voor de stoffelijke noden der gemeente, hulp te vragen aan menschen, ondervinden zij, dat hun geloof niet beschaamd wordt, maar dat de Heer op 't gebed Zijner kinderen let en hun geeft, ook wat zij voor het tijdelijke noodig hebben.

Dat bleek op verschillende wijze o. a. door de Gouvernements-subsidie, die voor ziekenhuizen en scholen gegeven wordt, en niet minder door de giften die reeds zoovele jaren in Neukirchen en in Utrecht ontvangen

werden ten behoeve van de Salatiga Zending op Java.

Van Juni 1910 tot Juni 1911 werd ontvangen :

In Neukirchen	f 21036.65.
In Utrecht	- 23057.24 ⁵

Tegen een jaarlijksche contributie van f 0.50 of zoo men verkiest gratis, wordt geregeld een maandblad „het eeuwig Evangelie”, Van het zendingsveld, orgaan der Salatiga-zending, verspreid in bijna 2000 exemplaren, terwijl nu en dan tegen gering bedrag 12 verschillende kiekjes van het zendingsterrein, verkrijgbaar worden gesteld.

Zoowel 't een als 't ander is bij den schrijver van dit boekje verkrijgbaar.

De uitbreiding van het werk der zendelingen, bracht mede de behoefte aan goede geschoolde inlandsche hulp. Deze kan nu D. V. na eenigen tijd tegemoet gezien worden, als de opleidingsschool te Tingkir zijn leerlingen als onderwijzers gaat afleveren.

Deze opleidingsschool voor inlandsche onderwijzers te Tingkir werd gesticht in 1909 en ingewijd den 9^{en} October. Zij wordt door br. Gericke beheerd, die daarvoor een examen moest afleggen om inlandsche jonge mannen te mogen opleiden tot onderwijzer.

Het voorbereidend onderwijs begon den 17^{en} Februari 1909 te Kalitjèret met 20, tijdelijk met 22 kweekelingen. In 't begin van Juli verhuisde br. en zr. Gericke naar Tingkir, waar dadelijk met het geheele onderwijs, overeenkomstig het bij de Regeering ingediende leerplan, werd begonnen; vanaf dien datum werd gouvernements-subsidie toegestaan.

Deze kweekschool of seminarie zal bestaan uit twee klassen en eene daaraan verbonden oefeningsschool voor het practisch onderwijs-geven aan leerlingen en daarmee in verband misschien een internaat voor kinderen op deze oefeningsschool. Voor die oefeningsschool slaagde in 1910 br. Gericke er in een stuk grond te koopen en stond het hoofd van het seminarie in Modjowarno, de Heer Kats, een zijner inlandsche onderwijzers aan hem af. Pas begin Februari 1911 kwamen de woningruimten voor het tweede leerjaar en voor de oefeningsschool

Kweekelingen van het Seminarie te Tingkir.

ENGELBERT JULIUS STURSBURG
Geboren 27 Maart 1857 te Barmen
Overleden 4 October 1909 te Poerwodadi (Java)

gereed en daarmee werd ook het opnemen van nieuwe leerlingen tot half Februari verschoven.

Br. Gericke heeft reden om tevreden te zijn over de voorloopige resultaten van zijnen arbeid.

't Plan bestaat om D. V. ook aan dit seminarie nog te verbinden een school tot opleiding van inlandsche helpers voor de zendelingen, die zij zoo dringend noodig hebben en ook een ambachtschool. Deze laatste heeft goede kans, na niet zeer langen tijd, waarschijnlijk in den loop van 1912 of 1913 tot stand te komen, daar reeds sinds verscheidene maanden een jongen man zich bekwaamt, om als leider daarvan op te treden. De Heer zegene deze plannen, die reeds zooveel verder gevorderd zijn, dan tijdens het leven van den ontwerper daarvan, den diepbetreurden Inspector Stursberg, die, nadat hij reeds éénmaal een reis naar Java had gemaakt in 1891, andermaal de zendingsposten wenschte te bezoeken in 1909. Een ongesteldheid van een paar dagen bracht hem onverwachts voor de poorten der eeuwigheid en hij ont-sliep te Poerwodádi den 4^{en} October 1909.

In hem verloor de Salatiga-Zending een man van groote bekwaamheid niet alleen, maar iemand die geen ding deed zonder gebed en die op ieder gebied des levens zijn hulp en sterkte zocht en vond in zijn Heer en Zaligmaker.

Daarom was het zoo uiterst moeilijk om voor zijne vele en omvangrijke werkzaamheden iemand te vinden, die deze zou kunnen en willen opnemen in de kracht des Heeren.

Dankbaar mogen wij vermelden, dat de Heer in Pastor W. Nitsch uit Sohlingen een man heeft doen vinden, die, geheel staande op het beginsel der Salatiga-zending en van het geheele Neukirchener zendingswerk, bereid gevonden is om Stursberg's arbeid op zich te nemen, waartoe hij in Mei 1911 te Neukirchen werd ingeleid.

Gods Hand geleide hem en Gods Geest besture hem!

Verbetering in de verpleging van zieken mag op goede gronden worden verwacht, nu jonge vriendinnen der zending roeping gaan gevoelen om onze zendelingen bij te staan en daarvoor zich te laten opleiden. Met dankbaarheid denken

wij aan de zusters te Poerwodádi, Blora en Kalitjéret. Moge haar voorbeeld, liefst spoedig, navolging vinden!

Een eenvoudig gebouwtje te Salatiga doet dienst als Sanatorium, omdat het in een gematigd warme streek staat, waar dus onze zendelingen, als zij geen verdere behandeling behoeven, door rust en frissche lucht, hunne krachten kunnen herwinnen. Het Sanatorium biedt ruimte aan voor twee gezinnen, die zelf geheel in hunne huishouding moeten voorzien.

Warmen dank is onze Zendingsvereeniging verschuldigd aan de hulp van den doopsgezinden zending Jansz die, als het noodig was, steeds bereid was behulpzaam te zijn bij het aanleeren der Javaansche taal. Thans worden de jonge, pas aangekomen en dus nog ongehuwde, zendelingen tijdelijk bij de oudere broeders ingekwartierd, waar zij dan gelegenheid hebben, het taalonderwijs te ontvangen en tevens kennis te maken met de leef- en werkwijze van de andere broeders.

Dat is ook voor hen van veel nut, alvorens zij zelfstandig in het werk ingaan.

Natuurlijk blijven er steeds dingen te wenschen over, maar zoolang blijkt, dat de zending nog niet gedragen wordt door het gebed van *alle* geloovigen, maar voor een groot gedeelte, nog altijd blijft een behoefte des harten van *weinig*, daar kan men toch niet ernstig meenen, dat er op de zendingsterreinen het volmaakte reeds bijna bereikt zou zijn, afgezien nog van het gebrekkige en onvolmaakte van aller menschen werk, niet het minst in den dienst van den Heer der zending.

De Heer bewege de harten der zendingsvrienden, tot gebed voor de uitbreiding van Zijn Koninkrijk in de Heidenwereld!

J. F. BLOM VAN GEEL.

Utrecht, September 1911.

Statistiek van de Zendingen der Salatiga-Zending over 1910.

Naam van den Zending en Zendingsposten.	Toestand der gemeenten einde 1909 /0.						Toestand der scholen						Veranderingen in den loop van het jaar.											
	Inlandsche mede- Arbeiders.			Gedoopt- ten.			Belijdenis des geloofs gedaan			In dooponderricht.			Dag- scholen.			Zondags- scholen.			Toename.			Afname.		
																			Pas- gedoopten			Uit an- dere ge- meenten		
	Helpers.	Onderwijzers.	Onderlingen.	Te zamen.	Volwassenen.	Kinderen.	Te zamen.		Jongens.	Meisjes.	Te zamen.	Jongens.	Meisjes.	Te zamen.	Volwassenen.	Kinderen.	Te zamen.	Volwassenen.	Kinderen.	Te zamen.	Uitgesloten.	Weder opgenom.		
Br. G. van der Veen.																								
Salatiga	—	3	2	5	54	12	66	—	4	95	6	101	15	20	35	1	3	4	1	—	3	3	—	1
Toegoe	1	2	1	4	51	43	94	—	—	58	6	64	—	—	—	3	4	4	—	—	—	—	—	—
Kalikendel	—	1	—	2	18	14	32	—	3	38	1	39	—	—	—	—	3	3	3	—	—	—	—	—
Br. L. de Vries.																								
Pamalang	1	1	—	2	8	7	15	—	4	13	12	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Temoe-treng	1	1	—	2	5	—	5	—	20	24	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pekalongan	—	—	—	—	12	8	20	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kedoengwoeni	—	—	—	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Moerptoewa	1	—	—	1	24	21	45	—	—	5	3	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Br. A. Zimmerbeutel.																								
Ambarawa	2	2	—	4	35	11	46	—	7	90	8	93	6	18	24	3	4	3	—	—	7	1	—	—
Ngampin	—	1	—	1	33	12	45	—	6	36	2	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Djamboe	—	1	—	1	4	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Banjoehroe	—	1	—	2	3	—	3	—	2	54	4	58	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wonorejo en omgeving	1	2	—	2	82	63	145	—	—	21	6	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Br. A. H. O. Heller.																								
Poerwodadi	1	2	—	3	50	22	72	17	26	42	13	55	27	33	60	2	5	3	—	—	11	2	—	—
Demangan	1	2	—	3	8	3	11	1	1	38	—	38	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Depok en Gejer	—	1	—	2	8	4	12	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wolo	—	1	—	2	42	29	71	—	—	23	2	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tjeme	1	1	—	2	11	3	14	—	—	18	1	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Br. G. Dietzel.																								
Semarang	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tjandi	1	2	—	3	107	38	145	—	15	51	5	56	21	35	56	2	2	17	5	—	24	5	—	—

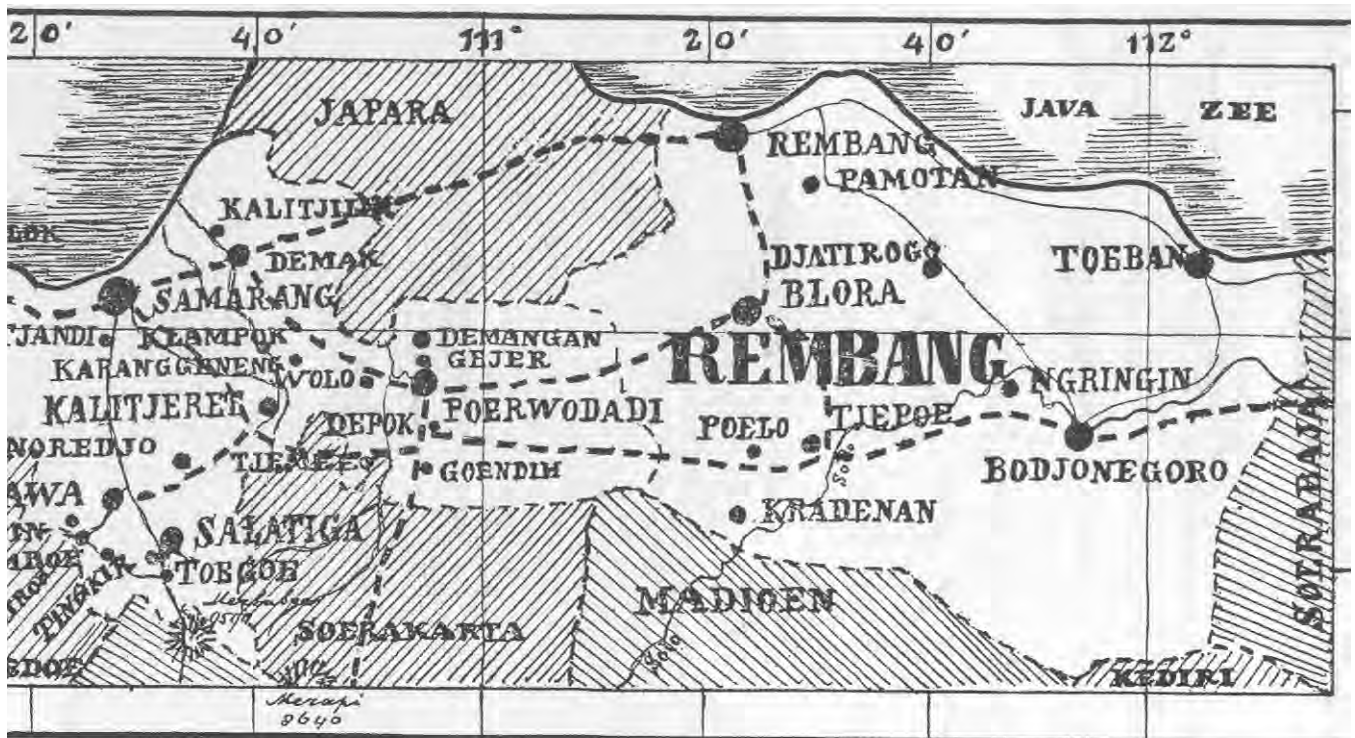
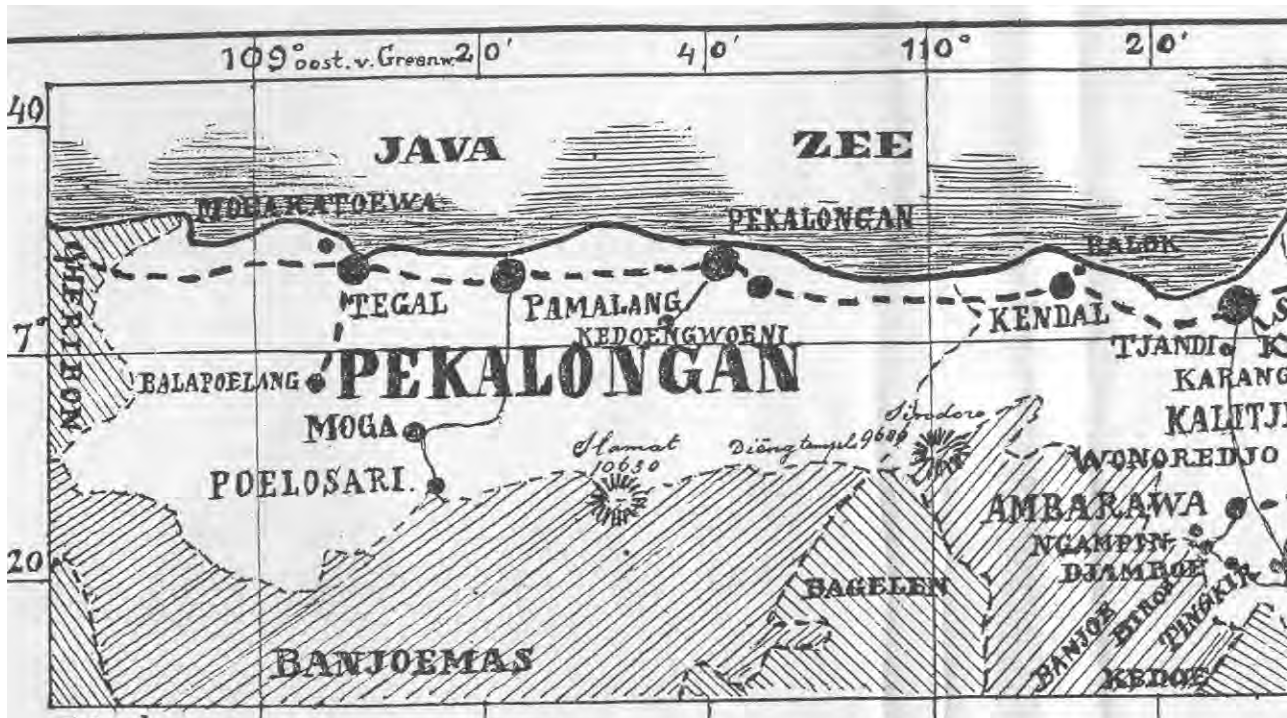
Br. G. Dietzel.		1	2	—	3	107	38	145	—	15	51	5	56	21	35	56	2	—	2	17	5	24	5	1	6	17	1	24	—	—				
Samarang	Tjandi	—	2	—	2	—	—	—	—	—	49	1	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
Br. C. A. J. van Engelen.		1	6	3	10	74	28	102	—	8	243	17	260	—	—	—	2	2	4	—	—	4	—	1	1	2	2	5	1	—				
Biora	Poelo	—	1	—	1	41	23	64	—	4	21	5	26	—	—	—	5	1	6	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—				
Kradénan	Djepon	—	—	—	2	—	—	—	—	8	52	—	52	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—				
Br. F. Schlipkötter.		1	1	—	2	24	9	33	—	3	45	12	57	10	13	23	4	—	4	—	—	—	4	1	1	2	5	1	8	4	1			
Bodjonegoro	Ngringin	1	—	—	1	24	2	26	—	8	—	—	—	—	—	—	5	—	5	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—			
Tjengkong		—	—	—	—	10	—	10	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—			
Br. H. Kabelitz en Br. J. Bretzler.		1	2	—	3	54	16	70	1	10	48	19	67	—	—	—	6	2	8	6	1	15	—	—	—	—	3	—	3	—	1	—		
Kaltijeret	Temporoeng	1	1	3	5	84	61	145	—	2	20	—	20	—	—	—	—	8	8	2	—	10	2	1	3	—	2	1	6	5	—	—		
Karunggeneng	Kaltijilik	1	—	—	2	8	6	14	—	—	22	—	22	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—		
		—	—	—	—	10	6	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3	—	—	—	—	—	—		
Br. J. Bretzler en Br. Fr. Schneider.		—	—	—	—	9	2	11	—	—	—	—	—	6	3	9	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	6	1	10	—	—	—		
Kendal	Balok	—	—	—	—	11	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kedoengpani		—	—	—	—	5	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Br. Chr. Bauszat.		1	1	—	2	11	9	20	—	—	13	3	16	—	—	—	—	—	—	3	2	5	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Moga	Poelosari	1	1	3	5	68	39	107	—	10	22	11	33	—	—	—	11	7	18	—	—	18	2	1	3	—	2	2	1	7	—	—	—	
Br. P. Gericke.		—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tingkir (Seminarie)		—	1	—	—	—	—	—	—	—	15	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Te zamen		22	42	15	79	1020	506	1526	19	151	1186	138	1319	85	122	207	45	35	80	42	16	138	31	16	47	74	13	134	14	2	—	—	—	

MIDDEN-JAYA.
Residentien Pekalongan (Tegal) Semarang en Rembang, terrein der Salatiga-Zending.

1911.

Te zamen groot 331.7 K.M², d.w.z. iets grooter dan de provinciën Noord-Brabant, Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland en Zeeland te zamen. De bevolking te zamen ± 6 miljoen. (Nederland heeft een oppervlakte van 598.8 K.M², en eene bevolking van ± 6 miljoen.)

Br. VAN DER VEEN vervangt tijdelijk br. KAMP (in Europa).
Br. SCHLIPKÖTER vervangt tijdelijk br. BARTH (in Europa).
Br. BRETZLER vervangt tijdelijk br. KABELITZ (in Europa).
Br. H. NIEPHAUS en F. FISCHER hebben nog geen eigen post.
Zr. B. BÖHL, en Zr. J. MOOIJ zijn te Biora werkzaam.
Zr. G. MOL heeft te Kaltijeret haar tehuis.

INGEZONDEN.

Salatiga-Zending.

Geachtte Redacteur,

In een artikel over bovengenoemd onderwerp in de Ned. Zendingstbode van 13 April jl. No. 15, de „geboorte-geschiedenis" dezer Zending mededeelende, vermeldt u als hare „Stichteres" wijlen MEVROUW VAN VOLLENHOVEN, voordien MEVROUW DE WED. LE JOLLE.

Mag ik u opmerken, dat hierin eene dwaling schuilt.

Slechts het *Nederlandsch Zending Genootschap* mag de stichter en aanvankelijke verzorger van den heden — God lof! — tot zoo aanmerkelijken omvang uitgebreiden werkring van de *Salatiga-Zending* heeten.

„In 1854 (vgl. „Maandbericht" van het Ned. Zend. Gen. 1885, blz. 120, aangehaald door Dr. KRUYT „de geschiedenis van het Ned. Zend. Genootschap" blz. 556, noot, en voorts COOLHUIS „de Zendingseeuw" blz. 189) beoefte br. HOEZOO's medehelper JOESOEJ zich herhaaldelijk naar het meer landwaarts gelegen *Salatiga* en de Zending ging in-datzelfde jaar tweemaal daarheen. Bij beide gelegenheden bezocht hij ook het huurland *Simo*, ongeveer 5 uren Z. O. van *Salatiga* gelegen en tot de Vorstenlanden behoorende. Dit land werd toen geadmistriseerd door den Heer LE J., wiens echtgenoot aldaar in het belang der Evangelisatie werkzaam was met de hulp van den Javaanschen Christen PIETER DIARJO, afkomstig uit de school van br. JELLEMA, die hem tot dit einde aan MEVR. LE J. had afgestaan onder toezicht van br. HOEZOO."

In 1855 had de verhuizing van den Heer en MEVR. LE J. naar *Salatiga* plaats en blijkt hieruit alzoo duidelijk, dat de arbeid van het Ned. Zend. Genootschap aan dien van MEVR. LE J. te *Salatiga* voorafging. En bovendien de Javaansche helper was niet afgestaan dan onder toezicht van br. HOEZOO," terwijl MEVR. LE J. (zie artikel) geen Javaansch kende. Is het alzoo niet duidelijk, dat het *Nederlandsch Zending Genootschap* van den beginne aan de arbeider te *Salatiga* genoemd moet worden? En nu wat de verzorging aangaat.

Voor haar vertrek naar Holland" meldt u, waar H. Ed. 16 April 1857 na met haar echtgenoot een kuur te Plantoengan te hebben doorgemaakt, aankwam, zoodat haar verblijf te *Salatiga* al zeer kort moet geweest zijn, — alzoo: „Voor haar vertrek naar Holland had de trouwe Zendingsvriendin aan den Resident van *Samarang* gronden aangevraagd, waar de gemeente, die nu 50 zielen telde, zich zou kunnen vestigen en in haar onderhoud voorzien."

Volgens bericht van den Zendingeling van *Samarang* ging dit aldus toe:

„Ten einde de in de afdeeling *Salatiga* zeer verspreid wonende Javaansche Christenen op ééne plaats te vereenigen en deze nederzetting, onder Gods zegen, de kern eener grootere gemeente te doen worden, had HOEZOO reeds in 1858 zijnen medehelper NATHANIEL opgedragen naar een geschikt terrein tot samenwoning uit te zien en deze had in datzelfde jaar dit gevonden nabij de desa *Njémoh*, ongeveer 5 uren ten N. O. van *Salatiga* gelegen."

Als men nu weet, dat als Javanen zich op eenig stuk grond willen vestigen, zij eerst in overleg treden met het hoofd van de desa, waartoe de grond gerekend wordt te behooren en dat het verzoek, om dien te mogen bezetten door al de rangen der Inlandsche Bestuurders moet gaan, alvorens de Regeering te bereiken, zal men inzien, dat de laatste voorstelling van zaken de ware zijn moet.

„Het kringetje," deelt u verder mee, „te *Njémoh*," diep in het binnenland gelegen, omringd van Mohammedanen, had een zwaren strijd te strijden, vooral nadat PIETER hen verlaten had, die door HOEZOO naar JELLEMA was teruggezonden."

Wanneer? JELLEMA overleed 16 April 1858.

En in „de Zendingseeuw", blz. 246, lezen wij: „Nog niet lang had HOEZOO zijn arbeid te *Samarang* weder opgevat of zijn werkring werd belangrijk kleiner" Het Bestuur (des Genootschap) „gaf in '64 den last zich tot beperkter kring te bepalen. HOEZOO moest diëntengevolge eenige zijner gemeenten loslaten. De eerste, met welke zulks geschiedde, was die te *Banjoemas*: haar droeg hij over aan Zend. VERMEER van de Ned. Ger. Zendingsvereeniging. Daarop volgde de gemeente te *Njémoh* bij *Salatiga*. De helper aldaar had zijn ontslag gevaagd en" (helaas ook wegens wangedrag) „gekregen. Let wel: nu HOEZOO's temgkeer te *Samarang* in 1864."

Nog eene aanhaling uit „de Zendingseeuw", blz. 245, 2e kolom: „Na het vertrek van HOEZOO zette hij" (d. i. ondergeteekende) „met de helpers ASA en SOELMAN te *Samarang*, PELEMON en JOESOEJ te *Kajoe-apo*, SIMEON te *Ngalappan*, PIETER en NATHANIEL (de spatieëring van mij) te *Njémoh* en *Ambarawa* den arbeid voort en roemde het gedrag der Christenen."

Blijke uit dit alles, dat het *Nederlandsch Zending Genootschap* en stichter en onderhouder van de Zending in *Salatiga* was, totdat br. DE BOER zich onder de Christenen aldaar vestigde.

U dankende voor de plaatsing,

Hoogachtend,

Uw dr. en broeder,

J. KRUYT,

Em. Zendingeling.

Stgaran. (Madjokerto), Juni 1906.

Nederlandsche Zendingstbode
27 Juli 1906.

75b